

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικής.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1939

Η ΓΝΩΣΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Υ Π Ο

ΡΑΦΑΗΛ ΔΗΜΟΥ

Ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος βασίζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ γνώμης («δόξης») καὶ γνώσεως («ἐπιστήμης»), διακρίσεως, τὴν ὁποίαν οὗτος θεωρεῖ ὡς θεμελιώδη. «Καὶ ἐγὼ ἐπίσης», λέγει, «ὁμιλῶ σὰν ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δὲν γινώσκει, ἀλλὰ ἀπλῶς εἰκάζει· ὅτι ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ ἀληθοῦς γνώμης καὶ γνώσεως δὲν εἶνε, ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον ἐμένα, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπλῶς εἰκάζω, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐπιμένω ὅτι γινώσκω· ὀλίγα εἶνε τὰ πράγματα, διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔλεγα τὸ τοιοῦτον μεταξὺ ὅμως αὐτῶν τῶν ὀλίγων, τὰ ὁποῖα γινώσκω πάντως θὰ περιελάμβανα καὶ τοῦτο» (Μένων 98 Β). Ἡ γνώμη (δόξα) εἶνε συγκεχυμένη καὶ ἀβεβαία, ἡ γνώσις (ἐπιστήμη) εἶνε ἀπολύτως ἀκριβῆς καὶ βεβαία. Ὑπάρχει διαφορὰ τόσον ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ πεδῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται· ἡ πεῖρα ἀπευθύνεται πρὸς «τοῦτον ἐδῶ τὸν κόσμον», ἐκεῖνο «πὸν ἦτο ποτέ, εἶνε καὶ πὸν θὰ εἶνε» (Φίληβος 59 Α)· ὁ νοῦς ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐκτὸς χρόνου. Αἱ ἰκανότητες κανονίζουν τὴν ἐνέργειάν των σύμφωνα πρὸς τὰ ἀντικείμενά των, ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος συλλαμβάνει τὸ ἀμετάβλητον, ἐκφέρει ἐτυμηγορίας σταθεράς, ἀκαταμαχῆτους, τελειωτικῆς. Τοῦναντίον αἱ γνώμαι εἶνε ἀπλῶς πιθαναί, εἶνε ὀρευσταὶ ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὰ ἀντικείμενά των, διαρκῶς ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἄλλων θεωριῶν, εἶνε πάντοτε ἀσταθεῖς.

Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν θεωροῦμεν ὡς ἐσφαλμένην τὴν ιδέαν περὶ ἀπολύτου βεβαιότητος εἰς τὴν γνώσιν. Εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰ μαθηματικά ὅταν ἐσχημάτισεν ὁ Πλάτων τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀκριβείας καὶ τοῦ ἀλαθῆτος· τὴν σήμερον ὅμως τὰ μαθηματικά δὲν θεωροῦνται ὅτι ἀποτελοῦν γνώσιν οὔτε ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀξιώματα.

οὔτε ὅσον ἀφορᾷ τὰ θεωρήματά των. Εἰς τὴν φυσικὴν αἱ θεωρίαι ἔρχονται καὶ παρέρχονται· καὶ εἰς τὴν μεταφυσικὴν δὲν εὐρέθη ἀκόμη ἡ μέθοδος, ἡ ὁποία θὰ μᾶς παρεῖχε τὸ ἀλάθητον. Ὁ Πλάτων ἐνόμισεν ὅτι εὐρῆκε τὴν μέθοδον αὐτήν. Τώρα εἴμεθα εὐχαριστημένοι ὅταν φθάνομεν εἰς προσωρινὰ μᾶλλον ἀποτελέσματα καὶ εἴμεθα ὀλιγώτερον ἀπαιτητικοὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις μας, ἢ δὲ ὀξεῖα ἀντίθεσις μεταξὺ γνώμης καὶ γνώσεως ἔπαυσε πλέον νὰ ἔχη οἵανδήποτε ἔννοιαν. Ἡ γνώσις δὲν εἶνε παρὰ γνώμη, καὶ ἡ γνώμη εἶνε γνώσις μόνον καθ' ὃ μέτρον ἔχομεν γνώσιν. Ὁ Πλάτων ἐβάσιζε τὴν διάκρισιν τοῦ ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας περὶ ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ ἔκτος χρόνου καὶ τοῦ χρονικοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ μεταφυσικὴ θεωρία δὲν εἶνε καὶ αὕτη παρὰ μία γνώμη. Ἡμεῖς σήμερον θεωροῦμεν τὰ λήμματα ἑνὸς οἴου-δήποτε συστήματος, εἴτε εἰς τὴν ἐπιστήμην εἴτε εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ὑποθέσεις, καὶ τὰ δεδομένα ὡς ῥευστά· τὰ λήμματα λαμβάνουν τὸν χαρακτήρα των ἀπὸ τὰ δεδομένα καὶ ἀντιστρόφως.

Πρέπει λοιπόν, ἄρα γε, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταδικάσωμεν τὴν γνωσεολογίαν τοῦ Πλάτωνος; Εἰς τὸν Πλάτωνα ἀπαντῶμεν τὴν ῥωμαντικὴν ἐκείνην ἐξιδανίκευσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἀνέστησε πάλιν ὁ Descartes· τὴν ἀποψιν τουτέστιν ὅτι ὁ λόγος εἶνε ἓνα τέλειον ὄργανον (ἐργαλεῖον), παντοῦ καὶ πάντοτε χρησιμοποιοῦσιμον καὶ ὅτι ἀποτελεῖ οὗτος τὴν ἰδεώδη μέθοδον, ἡ ὁποία ἀπαξ ἀνακαλυφθεῖσα, θὰ εἶνε ἀσφαλῶς εἰς θέσιν νὰ ὀδηγήσῃ τὸ πνεῦμα εἰς πλήρη ἐπιτυχίαν. Καὶ ὅμως ὁ Πλάτων, παρ' ὅλον ὅτι δυνατὸν νὰ ἦτο ῥωμαντικὸς καὶ στραβοκέφαλος, πάλιν ἦτο δικαιολογημένος ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα· ἐπλανᾶτο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν. Ὁ Πλάτων εἶχε νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ δύο τύπων πνευματικῆς συνηθείας: ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν πρωτόγονον θρησκευτικὴν στάσιν, ἡ ὁποία ἐθεώρει τὸν κόσμον διὰ μέσου εἰκόνων καὶ μύθων· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὴν τάσιν, ἡ ὁποία ἔθετε τὴν ἔμφασιν ἐπὶ τῆς πρακτικῆς γνώσεως, ἡ ὁποία ἐσυνήθιζε νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην μόνον εἰς τὰς ἐμπειρικὰς ἐνεργείας καὶ προέβαιεν εἰς ἀμέσους καὶ εὐκόλους γενικεύσεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας μόνον καθ' ὅσον ἀφεώρων ἀμεσα ἀποτελέσματα εἰς τὴν πρακτικὴν. Ἐναντίον καὶ τῶν δύο τούτων τάσεων ὁ Πλάτων ἐπρόβαλε τὸ ἰδεῶδες μιᾶς σκέψεως διαυγοῦς πού χρησιμοποιεῖ σαφῶς καθωρισμένας ἀφη-

ρημένας ἐννοίας, τὸ ἰδεῶδες μιᾶς γνώσεως καθαρᾶς—δηλαδή πὸν πραγματοποιεῖται χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας—καὶ συνεπῶς παγκοσμίου, ἀσκούσης αὐτοκριτικῆν, μεθοδικῆς καὶ βεβαίας. Ἡ θεωρία περὶ τοῦ θετικοῦ καὶ ἀλαθῆτου ὀρθοῦ λόγου ἦτο ἀνάγκη πρῶτον νὰ γίνῃ ἀσπαστὴ καὶ νὰ πιστευθῇ μὲ ὄλην τὴν καρδίαν πρὶν νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ στερεωθῇ καλῶς· καὶ μόνον ἀφοῦ θὰ εἶχεν μεταβληθῇ εἰς ῥιζωμένην συνήθειαν καὶ σεβαστὴν παράδοσιν, μόνον τότε θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ διψοκινδυνεύσῃ νὰ ἀνοίξῃ τὰ μάτια του εἰς τὰς ἀδυναμίας τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Καὶ διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι ἀπέναντι τοῦ Πλάτωνος δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι κατ' αὐτόν, ἡ ἰκανότης τοῦ νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὴν τελειωτικὴν ἀλήθειαν, ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἀνθρώπους εἰς τοὺς ὁποίους ἐκεῖνοι τὴν ἐπεδαψίλευσαν (Τίμαιος 53 D).

* * *

Ὁ Πλάτων διαιρεῖ τὴν γνώμην (δόξαν) εἰς δύο, εἰς τὴν εἰκασίαν, τὴν καὶ κατωτέραν, καὶ εἰς τὴν πίστην, τὴν ἀνωτέραν. Ἡ εἰκασία ἔχει ὡς ἀντικείμενά της τὰς σκιάς καὶ τὰς ἀντανακλάσεις εἰς κάτοπτρα καὶ εἰς τὸ ὕδωρ· συλλαμβάνει τὰς ἐμφανίσεις. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ τὰ συγκεκριμένα πράγματα ἐν σχέσει πρὸς ἓνα ὀρισμένον σημεῖον ἀπόψεως· ὅπως, παραδ. χάριν, ὁ ζωγράφος ὁ ὁποῖος, ὅταν ζωγραφίζει τὴν εἰκόνα ἑνὸς ὄρους, σημειώνει τὸ πῶς ἐμφανίζεται τοῦτο ἀπὸ μιᾶς ὀρισμένης θέσεως καὶ ποῖον χροῶμα φαίνεται πῶς ἔχει ἐν συνδυασμῷ εἰδικῶς πρὸς ἓνα νεφελώδη οὐρανόν. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο, ὅπου ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια εὐρίσκεται εἰς τὸ κατώτατόν της σημεῖον, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀκόμη συνδυάσει τὰ φαινόμενα διὰ τοῦ δεσμοῦ τοῦ αἰωνίου ἀντικειμένου· ἐκεῖνο συνεπῶς τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται εἶνε μίᾳ·σειρὰ ἀσαφῶν καὶ κυμενομένων μορφῶν. Ἡ εἰκασία εἶνε ἢ κατάστασις τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμιγοῦς παραστάσεως· ἐν ἀπουσίᾳ οἰωνδήποτε κριτηρίων διὰ τὴν διενέργειαν ἐπιλογῆς, ὅλαι αἱ ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα : αἱ ὀπτασίαι καὶ αἱ ὄνειρώδεις εἰκόνες θεωροῦνται ἕξ ἴσου πραγματικαὶ ὅπως καὶ αἱ ἐντυπώσεις τῆς κανονικῆς καὶ ἐν ἐγρηγόρσει ζωῆς. Ἡ εἰκασία εἶνε τὸ ὄργανον τοῦ καλλιτέχνου, τοῦ ὁποῖου τὸ πρῶτιστον ἐνδιαφέρον στρέ-

φεται πρὸς τὸ ἄμεσον περιεχόμενον τῆς στιγμιαίας παραστάσεως. Ἡ εἰκασία προϋποθέτει ἓνα ὠρισμένον ἐπίπεδον ἐπιθυμίας — τουτέστι ζωὴν τῶν ὁρέξεων εἰς τὴν ὁποίαν κάθε ὁρμή, χωρὶς καμμίαν διάκρισιν, ἱκανοποιεῖται.

Ἡ δευτέρα ὑποδιαίρεσις τῆς γνώμης εἶνε ἡ πίστις. Τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως εἶνε τὰ ἀρχέτυπα τῶν εἰκόνων ποὺ δίδονται εἰς τὴν εἰκασίαν· μετὰ μίαν λέξιν, ὁ κόσμος τῆς πίστεως συνίσταται ἀπὸ ἀντικείμενα μαζὶ μετὰ τὰς παραστάσεις αὐτῶν. Ἡ διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀπὸ τὴν αἰσθησίν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀντίληψιν. Εἰς τὴν πίστιν ἔχομεν τὴν ἀπαρχὴν τῆς ὁλοκληρώσεως, καθόσον αἱ κατὰ μέρος ἀπόψεις συντίθενται καὶ ἀποτελοῦν ἀπόψεις ἑνὸς πράγματος. Εἰς αὐτὴν ἔχομεν ἐπίσης καὶ τὴν ἀναγνώρισιν, ὅταν π. χ. γνωρίζω ὅτι ἐκεῖνο ποὺ βλέπω αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἶνε τὸ ἴδιον πρᾶγμα ποὺ εἶδα προηγουμένως. Ὅμοίως ὑπάρχει εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ταξινόμησις, ὅπως ὅταν κατανοῶ ὅτι τόσον ὁ Σωκράτης ὅσον καὶ ὁ Πλάτων εἶνε καὶ οἱ δύο ἄνθρωποι. Τέλος εἰς αὐτὴν ἔνυπάρχει καὶ ἡ συναγωγή: οἱ κάτοικοι τοῦ σπηλαίου σημειώνουν ποῖα γεγονότα προηγοῦνται συνήθως τῶν ἄλλων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων συνάγουν τὰ μέλλοντα νὰ ἀκολουθήσουν (Πολιτεία 516 D). Ἡ πίστις, κατὰ ταῦτα, περιέχει ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς διανοήσεως, ἀλλὰ ὑπὸ ὑποτυπώδη μορφήν. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πίστεως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει συνείδησιν τῆς γνώσεώς του (Μένων 85 C)· ἤμποροῦμε νὰ εἴπωμεν ὅτι ὄνειρεύεται τὰ εἶδη (Πολιτικὸς 277 D). Παραδείγματος χάριν, ἂν καὶ ἀναγνωρίζω ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶνε τὸ αὐτὸ ποὺ εἶδα προηγουμένως, δὲν εἶμαι ὅμως εἰς θέσιν νὰ περιγράψω πῶς τὸ ἀναγνωρίζω· ἢ, ἂν καὶ ἀντιλαμβάνομαι ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ἓνας ἄλλος εἶνε καὶ οἱ δύο ἄνθρωποι δὲν ἔχω μᾶλλον ταῦτα σαφῆ ἰδέαν τοῦ τί σημαίνει νὰ εἶνε κανεὶς ἄνθρωπος· ἢ, ἂν καὶ ἐξάγω συμπεράσματα, δὲν ἔχω ὅμως γνῶσιν περὶ οὐσιωδῶν, καὶ συνεπῶς, γενικῶν συσχετίσεων. Ὅπως δὲ ἀκριβῶς εἰς τὸν κόσμον τῆς γνώμης (δόξης), τὰ γενικὰ εἶνε ἀναμεμιγμένα μετὰ τὰ ἀτομικά, οὕτω ἀκριβῶς καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν γνώμην (δόξαν) αἱ ἔννοιαι εἶνε ἀναμεμιγμένα μετὰ ἐντυπώσεις ἐκ τῶν αἰσθησέων. Τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ποὺ καθορίζει τὴν πίστιν, καὶ μαζὶ μετὰ αὐτὴν ὁλόκληρον τὴν γνώμην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν λόγον, εἶνε ὅτι ἡ πρώτη

δὲν συλλαμβάνει τὰ εἶδει ἐν τῇ καθαρότητι αὐτῶν, δὲν ἀφαιρεῖ, καὶ κατὰ συνέπειαν εἶνε ἀόριστος.¹⁾

Τὸ ὅτι δὲν κατορθώνει νὰ ἀφαιρέσῃ δηλοῖ ἀδυναμίαν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πίστεως δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀποδείξωμεν ὡς ἀληθῆ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πιστεύομεν.²⁾ Ἡ «δόξα» εἶνε πεποιθήσις ὅτι «τοῦτο ἔχει οὕτω», χωρὶς τὸν λόγον διατὶ ἔχει οὕτω: εἶνε ἰσχυρισμὸς χωρὶς ἀπόδειξιν. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως ἢ ὑπάρξεις, τὸ εἶναι, ἐμφανίζεται ὡς καθαρὸν πραγματικὸν γεγονὸς· ἐπίσης καὶ σειρά συμβεβηκότων λαμβάνονται ὑπὸ σημείωσιν χωρὶς νὰ δίδεται ἐξήγησις αὐτῶν. Ὅπως καὶ τὰ γεγονότα, οὕτω καὶ αἱ πεποιθήσεις εἶνε ἀτομικαὶ καὶ καθ' ἕκαστον. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο αἱ πεποιθήσεις κεῖνται, οὕτως εἰπεῖν, ἢ μία κοντὰ στήν ἄλλη, ἀσυσχέτιστοι, ὡς ἀνεξάρτητοι ὑπάρξεις. Ἡ γνώμη δὲν εἶνε παρὰ ἀπόλυτος καὶ καθαρὰ δύναμις τῆς πίστεως ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν θεώρησιν τοῦ γυμνοῦ πραγματικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ ποὺ πάσχει συγχρόνως ἀπὸ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὸ ἀοριστίαν καὶ σχετικὴν ἀναρχίαν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ ψεύδους δὲν εἰσέρχεται καθόλου εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς δόξης· ἡ δόξα δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶνε ἐσφαλμένη· καὶ μάλιστα μία πεποιθήσις ποὺ εἶνε ἀληθῆς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε δόξα ἐφ' ὅσον ἢ ἀπόδειξις δὲν ἔρχεται νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς γνώμης εἰς τὸν λόγον δὲν σημαίνει πάντοτε ὅτι ἀντήλλαξε κανεὶς μίαν ἐσφαλμένην πίστιν ἀντὶ μιᾶς ἀληθοῦς· ἡ γνώσις εἶνε ἔμφυτος ὁ δὲ νεαρὸς δοῦλος εἰς τὸν Μένωνα ἤξευρε νὰ δώσῃ ὅλας τὰς ἀπαντήσεις: δὲν εἶχεν ὅμως γνώσιν διατὶ αὐταὶ ἦσαν αἱ ἀπαντήσεις ποὺ ἐχρειάζοντο.

Ἡ γνώμη, κατὰ ταῦτα, θετικῶς περιγραφομένη εἶνε ὀλοκλήρωσις τῶν ἐκ τῶν αἰσθήσεων στοιχείων εἰς αἰώνια ἀντικείμενα· ἀρνητικῶς περιγραφομένη εἶνε ἡ ἔλλειψις ἀφρημένων ἐννοιῶν, ἀποδείξεως, ἢ ἔλλειψις συστηματοποιήσεως τῆς πίστεως. Εἰς τὸν Σοφιστὴν (264

1) Πάντως ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ τονισθῇ καὶ τοῦτο ὅτι εἰς τὴν γνώμην δὲν ἔλλείπουν αἱ ἐννοιαὶ· ἐκεῖνο ποὺ λείπει εἶνε ἡ καθαρότης τῶν ἐννοιῶν.

2) Δεδομένου ὅτι ἡ εἰκασία εἶνε σχετικῶς ἀσήμαντος διὰ τὸν σκοπὸν τῆς συζητήσεώς μας, θὰ τὴν ἀγνοήσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ θὰ θεωρήσωμεν τὴν «πίστην» καὶ τὴν «δόξαν» ὡς ἰσοδυνάμους.

Β) ὁ Πλάτων περιγράφει τὴν δόξαν κατὰ διάφορον τρόπον· εἰσάγει τὸν ὄρον φαντασία τὴν ὁποῖαν ὀρίζει ὡς τὴν προσθήκην τῆς αἰσθήσεως εἰς τὴν πίστην καὶ ἐνώσεως τῶν δύο.¹⁾ Ἡ φαντασία αὕτη δὲν πρέπει νὰ συγγέεται πρὸς τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς φαντασίας, εἴτε ποιητικῆς εἴτε ἄλλης, καίτοι περιλαμβάνει καὶ αὐτήν. Ἡ ἔννοια φαντασία προέρχεται ἀπὸ τὸ φαίνεσθαι ἢ ἐμφανίζεσθαι καὶ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὸ «πῶς κἄτι ἐμφανίζεται», καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ «ὅτι κἄτι ἐμφανίζεται». Φαντασία εἶνε ἡ ἰδιότης τοῦ νὰ εἶνε δεδομένον ἓνα ἀντικείμενον τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντιλήψεως μαζί μὲ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ ἀπὸ μέρους τῆς κρίσεως. «Ὅταν, ὅπως πολλάκις συμβαίνει, ἓνας ἄνθρωπος βλέπει κἄτι τι ἀπὸ μακρὰ ὄχι ὅμως καὶ πολὺ εὐκρινῶς, δὲν θὰ εἰπείς ὅτι θέλει νὰ διακρίνη (ἢ νὰ κρίνη) τὸ τι βλέπει; Ναι, βεβαίως θὰ τὸ εἶπω. Ὑστερα, δὲν θὰ ἐρωτήσῃ ἄραγε τὸν ἑαυτὸν του: τί εἶνε ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται νὰ στέκεται κοντὰ εἰς τὸν βράχον ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ δένδρον;» Κατόπιν τούτου ὁ παρατηρητὴς μας δυνατὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὀρθῶς εἰς τὸν ἑαυτὸν του: «εἶνε ἄνθρωπος». Ἡ δυνατὸν ἐπίσης νὰ παρεπλανήθῃ εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου κανενὸς ποιμένου καὶ νὰ θεωρήσῃ ὅτι τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶνε ἄγαλμα (Φίληβος 38 CD).

Εἰς τὴν φαντασίαν, ὅπως τὴν περιγράψαμεν ἄνωτέρω, εἶνε δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν τρεῖς φάσεις. α) Εἰς τὴν αἴσθησιν ἔχομεν δεδομένα τὰ θετικὰ στοιχαῖα. Ἡ αἴσθησις εἶνε ἀντίληψις καθ' ὄρισμένον τινὰ τρόπον—εἶνε ἡ ἀντίληψις τῆς ὀρατῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀντικειμένου. β) Εἰς τὴν κρίσιν ἔχομεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ δεδομένου διὰ τῆς ὁποίας κρίσεως αἱ ἔννοιαι καὶ αἱ εἰκόνες ἐφαρμόζονται ἐπὶ τοῦ δεδομένου,

1) Καὶ εἰς τὸν Θεαίτητον (161 D) ἐπίσης ὀμιλεῖ περὶ τῶν κρίσεων μέσον τῶν αἰσθήσεων. Ὁ Πλάτων χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον δόξα κατὰ τρόπον διαφορούμενον. Εἰς τὴν Πολιτείαν ὀρίζει αὐτὴν ὡς ἐμπειρικὴν ἀντίληψιν· ἀλλαχοῦ ὅμως, καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διαλόγους, τὸν χρησιμοποιοῖ διὰ νὰ σημάνη τὴν κρίσιν γενικῶς, κρίσιν ποὺ ἀφορᾷ τόσον τὰ εἶδη ὅσον καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Μία μαθηματικὴ κρίσις πρὸς ἀφορᾷ ἀριθμοὺς εἶνε ἐξ ἴσου δόξα ὅπως καὶ μία κρίσις ποὺ ἀφορᾷ κλίνας καὶ τραπέζας. Διὰ νὰ διακρίνωμεν τὰς δύο αὐτὰς σημασίας προτιθέμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν λέξιν «γνώμη» προκειμένου περὶ ἐμπειρικῆς σκέψεως καὶ τὴν λέξιν «κρίσις» περὶ τῆς συνθετικῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ ἀδιαφόρως ἂν ἐργάζεται οὗτος μὲ καθαρὰς ἢ μὲ μὴ καθαρὰς ἔννοιαις.

ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως. Κατὰ ταῦτα ἡ κρίσις εἶνε μιά συσχετιστικὴ ἐνέργεια τοῦ νοῦ μέσον τῆς ὁποίας δημιουργεῖται κατὰ σύνθετον ποῦ εἶνε μία εἰκὼν τοῦ δεδομένου τῆς θεωρήσεως. γ) Τέλος ἔχομεν τὴν λειτουργίαν τῆς διανοήσεως, τὴν *διάνοιαν*, διὰ τῆς ὁποίας ὁ νοῦς προχωρεῖ ἀπὸ τοῦ δεδομένου εἰς τὴν ἐρμηνείαν· αὐτὸ εἶνε ὁ ἔλεγχος, ἡ μέθοδος τοῦ ἐρωτᾶν καὶ ἀποκρίνεσθαι, ἡ σκέψις. Ἡ ἐρμηνεία εἶνε μία ὑπόθεσις ποῦ ἀφορᾷ τὰ δεδομένα καὶ ποῦ πρέπει νὰ ὑποστῇ δοκιμασίαν καὶ νὰ ἐξελεχθῇ. Ὁ νοῦς ἔχει ἀπορίας ὅσον ἀφορᾷ τὰ δεδομένα καὶ βουλευεται ἡ σκέψις τοῦ αὐτῆ ἀπολήγει εἰς μίαν ἀπόφασιν, ἡ ὁποία εἶνε μία κρίσις. Ἡ ἀπόφασις δυνατὸν νὰ ληφθῇ βραδέως ἢ καὶ διὰ μιᾶς, ὅταν ἡ ψυχὴ καταλήγει εἰς συμφωνίαν πρὸς ἑαυτὴν καὶ παύει νὰ ἀμφιβάλλῃ (Θεαίτητος 190 A). Οὕτω λοιπὸν ἡ διανόησις εἶνε μία ἐνέργεια τῆς ὁποίας ἡ τελικὴ πρᾶξις εἶναι τὸ συμπέρασμα· ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ διανόησις τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον εἶνε ἀκαθόριστον· τὸ συμπέρασμα εἶνε καθωρισμένον. Ἡ ἐρευνα δὲν γίνεται χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φθάσῃ ὁ νοῦς εἰς ἓνα συμπέρασμα. Τόσον τὴν αἴσθησιν ὅσον καὶ τὴν κρίσιν θὰ τὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ δύο λεπτομερέστερον.

Τὸ δεδομένον γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ αἴσθησις, ἀφ' ἑτέρου, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀμοιβαίας ἐπενεργείας δύο κινήσεων: τῆς κινήσεως εἰς τὸ αἰσθητήριον ὄργανον καὶ τῆς κινήσεως εἰς τὸ ἀντικείμενον· ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη εἶνε βραδεῖα ἡ δὲ δευτέρα ταχεῖα. Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ποῦ βλέπουν ἓνα λευκὸν ἀντικείμενον. Πρὶν λάβῃ χώραν ἡ ἀμοιβαία ἐπενέργεια τῶν δύο κινήσεων τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶνε λευκὸν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν βλέπουν. Ὅταν συναντῶνται αἱ δύο κινήσεις παράγουν δύο ἄλλας κινήσεις, μίαν ἐντὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τῆς ὁποίας ὁ ὀφθαλμὸς γίνεται ὀφθαλμὸς ποῦ βλέπει, καὶ μίαν ἄλλην ἐντὸς τοῦ ἀντικειμένου διὰ τῆς ὁποίας τὸ τελευταῖον τοῦτο καθίστατε ἓνα λευκὸν ἀντικείμενον. Κατὰ ταῦτα, τὰ εἰδικὰ χρώματα δὲν εἶνε ιδιότητες τοῦ ἀντικειμένου λαμβανόμενου καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ εἶνε σχετικὰ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ βλέπειν (Θεαίτητος 156 A—E).

Ἡ ἀμοιβαία ἐπενέργεια τοῦ αἰσθητηρίου ὄργάνου καὶ τοῦ ἑξωτερικοῦ ἀντικειμένου εἶνε ἓνα πάθος ἢ μία παθητικὴ κατάστασις, ἀπὸ

ὅποιαν προέρχονται αἱ ἀντιλήψεις μας καὶ αἱ κρίσεις μας ποὺ τὰς ἀφοροῦν (179 C). Ἡ ἀπαρχὴ τῆς φαντασίας εὐρίσκεται εἰς ἓνα αἴσθημα τὸ ὅποιον ἀντικειμενικοποιεῖται εἰς τὴν αἴθησιν καὶ ἀποσαφηνίζεται εἰς τὴν πίστιν. Εἰς τὴν αἴθησιν ἐπακολουθεῖ ἡ μνήμη, μία καθαρῶς ψυχικὴ ἐνέργεια ποὺ συνίσταται εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐντυπώσεων. Εἰς τὴν μνήμην ἡ ψυχὴ εἶνε σὰν ἓνα τεμάχιον κηροῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου αἱ ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις (καὶ αἱ σκέψεις ἐπίσης) ἀφήνουν ἓνα ἀποτύπωμα (191 D). Τὸ κατόπιν βῆμα συνίσταται εἰς τὴν ἀνάμνησιν· ἡ μνήμη «σώζει» τὴν ἐντύπωσιν ἢ δὲ ἀνάμνησις τὴν ἀναζωογονεῖ. Εἰς τὴν ἀνάμνησιν ἡ ψυχὴ ἐμφανίζεται ὡς ἀληθὴς δημιουργική· «ὅταν ἡ ψυχὴ ἔχει χάσει τὴν μνήμην μιᾶς αἰθητηριακῆς ἐντυπώσεως, ἢ ἐνὸς πράγματος τὸ ὅποιον ἔμαθε, καὶ κατόπιν μόνη της, μὲ τὰς ἰδίας της δυνάμεις, τὸ ἐπανευρίσκει, ὅλα αὐτὰ τὰ ἀποκαλοῦμεν ἀνάμνησιν» (Φίληβος 34 C). Ἡ σύντομος αὕτη φράσις περιέχει διάφορα σημεῖα ἄξια παρατηρήσεως. Ἡ ἀνάμνησις ἀναφέρεται τόσον εἰς πεποιθήσεις ὅσον καὶ εἰς ἐντυπώσεις· ἡ ψυχὴ δυνατὸν νὰ ἐπαναφέρῃ ἐνώπιόν της μίαν ἀνάμνησιν ποὺ εἶχε χάσει· ἡ ἀνάμνησις ἀφορᾷ τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα καὶ δέν σημαίνει τὴν ἀντίληψιν γενικῶν ἐννοιῶν, ὅπως σημαίνει τοῦτο εἰς τὸν Φαίδωνα.

Αἴσθησις, μνήμη καὶ ἀνάμνησις ἀποτελοῦν τὴν ἀρχικὴν φάσιν τῆς φαντασίας· ἡ κρίσις ἀποτελεῖ τὴν ἀμέσως ἐπομένην. «Ἡ κρίσις γεννᾶται ἐντὸς ἡμῶν ἀπὸ τὴν αἴθησιν καὶ ἀπὸ τὴν μνήμην»· «ὁ ἄνθρωπος δέχεται ἀπὸ τὴν ὄρασιν ἢ ἀπὸ καμμίαν ἄλλην ἐκ τῶν αἰσθήσεων τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ λεγόμενά του τῆς στιγμῆς ἐκείνης» (38 C, 39B). Κατὰ ταῦτα, ἡ κρίσις εἶνε ἓνα ἐμπειρικὸν συμβεβηκὸς τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον προέρχεται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ ἀπὸ τὴν μνήμην. Εἰς μίαν ἐπιτυχεστάτην εἰκόνα ὁ Πλάτων παρομοιάζει τὰς αἰσθήσεις, ποὺ συνεργάζονται μὲ τὴν μνήμην, πρὸς κάποιον ποὺ ἐγγράφει λέξεις ἐντὸς τῆς ψυχῆς· «καὶ ὅταν ὁ γράφων γράφει τὴν ἀλήθειαν τότε παράγονται ἐντὸς ἡμῶν κρίσεις ἀληθεῖς καὶ λόγοι ἀληθεῖς» (38E, 39A). Οὕτω ἡ ψυχὴ ὁμοιάζει πρὸς βιβλίον καὶ αἱ κρίσεις ἀποτελοῦν τὰς ἐγγραφὰς ποὺ γράφονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ ἀπὸ τὴν μνήμην. Ἄν καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία ὁ Πλάτων ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ἡ κρίσις εἶνε ἓνα παθητικὸν ἀποτέλεσμα ἐντὸς τῆς ψυχῆς τῆς ἐνεργείας τῶν

αἰσθήσεων καὶ τῆς μνήμης, εἶνε μῶλα ταῦτα φανερόν ὅτι δὲν ἐννοεῖ αὐτό. Προηγουμένως ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν διάφορα ἀποτελέσματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργειαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς κρίσεως.

Πρῶτον ἔχομεν τὴν ὁμιλίαν, διὰ τῆς ὁποίας φέρομεν ἔμπρὸς εἰς ἄλλας ψυχὰς ἐκεῖνα ποὺ ἐκρίναμεν κατόπιν ἔχομεν τὴν ἀναπαριστάουσαν φαντασίαν. Ἐντὸς τοῦ πνεύματος, ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τοῦ γραφοντος, ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἓνας ζωγράφος, ὁ ὁποῖος διὰ νὰ κατιστήσῃ σαφεστέρως τὰς ιδέας προσθέτει καὶ εἰκόνας (39 B). Ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου κρίνομεν τὸ φανταζόμεθα συγχρόνως· καὶ οὕτω θεωροῦμεν ἐντὸς τοῦ ἰδίου πνεύματός μας τὰς εἰκόνας τῶν κρίσεών μας καὶ τῶν λεγομένων μας. Ἡ ἐμπειρική κρίσις ἔχει ἀνάγκην καὶ γραφικῶν εἰκόνων. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε τὸ σημεῖον ὅπου ἡ φαντασία, ὡς μορφή γνώσεως, ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν φαντασίαν. Ὁ συνήθης ζωγράφος παράγει εἰκόνας ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του δηλαδὴ τῶν ἀντικειμένων ποὺ εἶνε γύρω του. Εἰς τὴν φαντασίαν ὅμως τὸ πνεῦμα παράγει ἐσωτερικὰς εἰκόνας, τῶν ὁποίων, ἀληθῶς, αἱ εἰκόνες τοῦ ζωγράφου δὲν εἶνε παρὰ ἡ ἀντικειμενοποίησις. Πράγματι ὅμως ἡ συνάρφεια μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν φαντασίαν εἶνε ἀκόμη εὐρύτερα. Ὅσον ἡ γνῶσις ὅσον καὶ αἱ καλαὶ τέχναι εἶνε δημιουργικαὶ ἐνέργειαι ποὺ παράγουν εἰκόνας· οὕτω ἡ θεωρία τῆς γνώσεως καὶ ἡ θεωρία τῶν καλῶν τεχνῶν εἶνε ἕξ ἴσου κλάδοι τῆς θεωρίας τῶν εἰκόνων. Ἡ κρίσις εἶνε εἰκὼν τῆς αἰσθήσεως, ἡ ὁμιλία εἶνε εἰκὼν τῆς κρίσεως καὶ ἡ φαντασία εἶνε εἰκὼν τῆς κρίσεως ὅσον καὶ τῆς ὁμιλίας. Τέλος ἔχομεν ἡδονὰς καὶ λύπας, ποὺ συνοδεύουν τὰς εἰκόνας. Αἱ κρίσεις καὶ αἱ εἰκόνες ἀναφέρονται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ εἰς τὸ παρόν, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ μέλλον, εἶνε προλήψεις. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐλπίζει καὶ ἀναμένει νὰ λάβῃ εἰς τὴν κατοχὴν του πολὺν χρυσὸν τὸ βλέπει διὰ τῆς φαντασίας του, αἰσθάνεται ἀπὸ τώρα εὐχαρίστησιν. Τὰ προκαταβολικὰ αὐτὰ συναισθήματα εἶνε εὐχάριστα ἢ ὀδυνηρά· εἶνε ἐλπίδες ἢ φόβοι.

Συνοψίζοντες, λοιπόν, λέγομεν ὅτι ἡ φαντασία συνίσταται εἰς τὰ ἀκόλουθα στάδια: τὸ πρωταρχικὸν αἰσθημα ἢ πάθος, αἰσθησιν, μνήμην, ἀνάμνησιν, διάνοησιν, κρίσιν, ἑναρθρον λόγον, φαντασίαν,

ἡδονὴν καὶ λύπην· τὰ στάδια ταῦτα εἶνε διατεταγμένα ἀναλόγως τῆς χρονικῆς αὐτῶν προτεραιότητος μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ μνήμη καὶ ἡ ἀνάμνησις δυνατὸν νὰ εἶνε τοιαῦται εἴτε τῆς αἰσθήσεως εἴτε τῆς κρίσεως. Ἀπλοποιοῦντες ἀκόμη τὸν κατάλογον αὐτὸν θὰ τὸν διευτυπώναμεν ὡς ἑξῆς: αἰσθήσεις, διανόσεις καὶ κρίσεις, κάθε μιὰ μὲ τὰ σχετικὰ ἔξ αὐτῆς παραγόμενα. Ὁ κατάλογος αὐτὸς μᾶς παρέχει, ὅπως νομίζομεν, ὅλα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ τὸ πραγματικὸν γεγονὸς τῆς ἐμπειρικῆς σκέψεως. Εἰς τὰ στοιχεῖα ταῦτα πιθανὸν νὰ πρέπη νὰ προσυθέσωμεν καὶ ἄλλο ἓνα συστατικόν, δηλαδὴ τὴν πρακτικὴν. Εἰς τὴν «δόξαν» αἱ ἔννοιαι εἶνε ἀναμειγμέναι ὄχι μόνον μὲ ἐντυπώσεις ἀλλὰ ἔξ ἴσου καὶ μὲ τὴν στάσιν ποῦ θὰ τηρήσωμεν ἔναντι αὐτῶν. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς γνώμης, ἡ σκέψις εἶνε τμῆμα τοῦ γενικωτέρου γεγονότος, τοῦ γεγονότος τῆς ἀνθρώπινης ἀντιδράσεως — ὄχι μιᾶς συμπτωματικῆς ἀλλὰ τῆς συνήθους ἀντιδράσεως. Ἡ «δόξα» εὐρίσκεται συνυφασμένη μέσα εἰς τὴν πρακτικὴν καὶ εἰς τὴν ρουτίαν τῶν χειροτεχνιῶν, ὅπως εἶνε ἡ γεωργία μὲ ὄλας τῆς τὰς γενικεύσεις τὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους, ἢ ἡ μουσικὴ ὅταν τὴν μανθάνει κανεὶς μὲ τὸ αὐτί, καὶ ὁ νοῦς εὐρίσκει τὴν ὀξύτητα ἑνὸς φθόγγου κατ' εἰκασίαν, ἢ ἡ ἰατρικὴ. Εἰς τὴν «δόξαν» ἡ σκέψις περιλαμβάνεται ὡς συστατικὸν στοιχεῖον μιᾶς συμπαγοῦς, μὴ ἀναλελυμένης πείρας μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα τῆς συστατικῆς τοῦ συναισθηματικοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς ἐνεργοῦ αὐτῆς ἀντιδράσεως, ἢ δὲ πνευματικὴ ἀνάπτυξις συνίσταται εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ παράγοντος τούτου τῆς σκέψεως ἀπὸ τὴν ὅλην προσωπικὴν στάσιν.

Κρίσις εἶνε μία ἐρμηνεία τοῦ δεδομένου τῆς αἰσθήσεως μέσον τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ τῶν κατηγοριῶν. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἔχει τοὺς «λόγους» του (Εὐθύδημος 286 Α): ἔχει ἓνα «ὅτι ἐστὶ» (Πολιτεία 515 D), ἢ δὲ κρίσις εἶνε ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: Τί εἶνε ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον ποῦ βλέπω; (Φίληβος 38 D). Εἴτε ἀπαντήσω ὅτι εἶνε λευκὸν ἢ στρογγυλόν, ἓνας ἄνθρωπος ἢ ἓνα ὄρος πάντοτε θὰ ἐφαρμόσω μίαν ἀφηρημένην ἔννοιαν εἰς ἓνα δεδομένον. Ἐκτὸς ὅμως καὶ ὑπεράνω τῶν εἰδικῶν ἐννοιῶν ἔχομεν τὰς γενικὰς ἐννοίας δηλαδὴ τὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ κοινὰς

ἐννοίας, («κοινά») ποὺ χρησιμοποιοῦμεν εἰς κάθε κρίσιν. Ἴδου παραδείγματα τῶν τελευταίων τούτων: «εἶναι» καὶ «μὴ εἶναι», «ὁμοιότης» καὶ «ἀνομοιότης», «ἐνότης» καὶ «πληθύς», «ἀγαθότης» καὶ «κάλλος». Ὅταν κρίνομεν, ἰσχυρίζομεθα ὅτι τὸ δεδομένον ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει, ὅτι εἶνε διάφορον ἀπὸ καὶ ἄλλο, ὅτι εἶνε ἓν ἢ πολλά, ὅτι ἔχει ἀξίαν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ ἀνωτέρω κατάλογος ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὸν Θεαίτητον (185 C—186 A)· εἰς τὸν Τίμαιον (27 B) εὐρίσκομεν ἓνα κατάλογον κατὰ τι διάφορον αὐτοῦ. Ἐκεῖ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ ψυχὴ, ὅταν παρατηρεῖ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν οὐσίαν τοῦ διασκορπισμένου («οὐσίαν σκεδαστήν», δηλ. τὸ συγκεκριμένον ἀντικείμενον) ἀποφαίνεται ἀναφορικῶς πρὸς τὸ εἶναι, τὴν ἐνέργειαν καὶ παθητικότητα (σήμερον θὰ ἐλέγομεν τὴν αἰτιότητα), τὴν ταυτότητα καὶ διαφορὰν, τὴν σχέσιν, τὸν χρόνον, τὸν τόπον καὶ τρόπον. Μία ἀπλὴ κρίσις συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐφαρμόσῃ κανεὶς ὅλας τὰς κατηγορίας καὶ μίαν εἰδικὴν ἐννοιαν εἰς ἓνα δεδομένον.

Εἶχομεν ἴδει προηγουμένως ὅτι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ κρίσις εἶνε προῖόν ἀπὸ αἴσθησιν καὶ μνήμην. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο παράδοξον ὑπάρχει καὶ μία περίπτωσις ὅπου ἔχει τὸ νόημά του τὸ λεγόμενον τοῦτο. Ἡ αἴσθησις ἀντιλαμβάνεται τὰ ἐμπειρικὰ χαρακτηριστικὰ («δρώμενα εἶδη», Πολιτεία 510 D), αὐτὴν τὴν εἰδικὴν ἀπόχρωσιν ἢ αὐτὸ τὸ εἰδικὸν σχῆμα. Ἡ ψυχὴ «ἀντιλαμβάνεται τὴν σκληρότητα τοῦ σκληροῦ διὰ τῆς ἀφῆς καὶ ὁμοίως τὴν μαλακότητα τοῦ μαλακοῦ» (Θεαίτητος 186 B). Βέβαια, αἱ τοιούτου εἴδους ἐντυπώσεις εἶνε ἀπαραίτητοι διὰ νὰ μᾶς ἐνθυμίσουν τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν κρίσιν. Ἡ συμβολὴ ὅμως τῆς αἰσθήσεως εἶνε ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ψυχολογική· δὲν κέκτηται καμμίαν γνωστικὴν σπουδαιότητα. Ὅταν βλέπω ἓνα ἀντικείμενον καὶ κρίνω ὅτι ὁμοιάζει σὰν νὰ εἶνε λευκὸν ἀλλὰ δὲν εἶνε, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἔχω μίαν ἀνεξάρτητον γνῶσιν τοῦ λευκοῦ (Φαίδων 74—75). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ προκειμένου περὶ τῶν κατηγοριῶν. Ὁ Πλάτων διατυπώνει τὴν παράδοξον ἀποψιν ὅτι τὰ μὲν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων προκαλούμενα συναισθήματα εἶνε φυσικὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐνῶ τοὺς ἐπ' αὐτῶν συλλογισμούς, ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶναι καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν τοὺς ἀποκτοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅσοι κατ' ἀρχὴν τοὺς ἀποκτοῦν,

βραδέως και μετὰ δυσκολίας, διὰ τῆς παιδείας. (Θεαίτητος 186 C). Μάλιστα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ συμπεράνη ὅτι διὰ τὸν Πλάτωνα αἱ κατηγορίαι εἶνε τι τὸ ἐπίκτητον, ἐνῶ τὰ αἰσθήματα εἶνε ἔμφυτα, διότι, ὁμιλῶν διὰ μερικὰς ἀπὸ τὰς κοινὰς γνώσεις, λέγει ἐπίσης: «Μοῦ φαίνεται ὅτι και αὐταὶ ὁμοίως εἶνε μεταξὺ τῶν πραγμάτων τῶν ὁποίων τὴν οὐσίαν ἐξετάζει ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, σκεπτομένη μόνη τῆς περὶ τοῦ παρελθόντος και τοῦ παρόντος ἐν σχέσει πρὸς τὰ μέλλοντα» (186 A). Ἡ ἔννοια ὅμως ὑπὸ τὴν ὁποίαν αἱ κατηγορίαι ἀποκτῶνται διὰ τῆς παιδείας και διὰ τῆς σκέψεως ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐν τῷ χρόνῳ γεγονότα εἶνε ἡ μόνη δυνατὴ ὅπου αἱ ἔμφυτοι ἰδέαι εὐρίσκονται ἐν λανθανούσῃ καταστάσει και εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀνασυρθοῦν και νὰ γίνουν συνειδηταί.

Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ φαντασία δὲν εἶνε ἡ ἀπλῆ ἀντίληψις τῶν δεδομένων· δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἀπλῆ ἀντίληψις τῶν δεδομένων· τὸ νὰ ἀντιληφθῶμεν, ἐπὶ παραδείγματι, ἕνα ὠρισμένον χρῶμα σημαίνει τοῦλάχιστον νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν ὡς κἄτι ποὺ ὑπάρχει και εἶνε διάφορον ἀπὸ ἄλλα πράγματα. Ἡ φαντασία εἶνε ἐμπειρικὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι εἶνε πίστις ποὺ βασίζεται ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως· και ἡ ἀξία τῆς ἀπὸ ἀπόψεως τῆς γνώσεως εἶνε πράγματι πολὺ μικρά. «Ποτὲ δὲν ἀκούομεν οὔτε βλέπομεν κἄτι μὲ ἀκρίβειαν»: «Αἱ αἰσθήσεις δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ συλλάβουν τὴν οὐσίαν κανενὸς πράγματος» (Φαίδων 65 B, D.). Καθῆκον τοῦ φιλοσόφου εἶνε νὰ ἀποφεύγῃ τὰς αἰσθήσεις και νὰ ζητῆ τὴν γνῶσιν ἐνεργῶν ἀποκλειστικῶς και μόνον διὰ τοῦ λόγου. Και ἐνῶ διατυπώνει τόσο κατηγορηματικῶς κριτικὰς παρατηρήσεις, ὁ Πλάτων, κατὰ τὴν συνήθειάν του, προσθέτει, εἰς ἄλλα χωρία, σκέψεις εἰς τὰς ὁποίας ὁ ρόλος τῶν αἰσθήσεων περιγράφεται ὡς σημαντικός. Αἱ αἰσθήσεις ἔχουν ἕνα τρόπον νὰ προκαλοῦν τὸν λόγον δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ περιεχομένου των. Ὁ διαλογισμὸς γεννᾶται ἀπὸ τὴν προσπάθειαν νὰ λύσῃ ἕνα πρόβλημα ποὺ θέτει ἡ πεῖρα. Αἱ αἰσθήσεις ἐμφανίζουν τὰ πράγματα συγχρόνως ὡς ἕλαφρὰ και βαρέα, ὡς σκληρὰ και μαλακά, τόσο ὡς ἐν ὄσον και ὡς ἄπειρον πληθύν. Τοιούτου εἴδους ἀντιφάσεις ἀποτελοῦν αἴνιγμα, τὸ ὁποῖον ἐμβάλλει εἰς ἀμηχανίαν τὸν λόγον και τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐργασθῆ. Ὁ διαλογισμὸς ξεκαθαρίζει τὰς συγχύσεις και διαχωρίζει ὅλα

ἴσα εἶνε ἀτάκτως ἀναμεμιγμένα εἰς τὴν αἴσθησιν. Ἡ αἴσθησις, λοιπόν, μὲ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ μειονεκτήματά της, χρησιμεύει ὡς ἓνα ἐγεροτήριον διὰ τὸν λόγον. Οὔτε καὶ ὁ Πλάτων φρονεῖ διαρκῶς ὅτι αἱ αἰσθήσεις παρακωλύουν τὴν γνῶσιν. Ὁ Θεὸς μᾶς ἐχάρισε τὴν ὄρασιν διὰ νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἰδεώδη τάξιν μὲ τὸ νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν ὑπάρχουσαν τάξιν τῶν οὐρανῶν, καὶ μὲ τὸ δῶρον τῆς ἀκοῆς μᾶς ἀπεκάλυψε τὴν ἁρμονίαν ὅπως εἶνε αὕτη ἐνσωματωμένη εἰς τοὺς μουσικοὺς ἤχους (Τίμαιος 47 B—D).

Ὁ Πλάτων δὲν χρησιμοποιοῖ πάντοτε τὸν ὄρον δόξα ὑπὸ στενὴν καὶ αὐστηρὰν ἐννοιαν, τουτέστιν ὡς σκέψιν, ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν· ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ὀλιγώτερον αὐστηρὰ ἐννοια τῆς δόξης· ὡς πίστις καὶ πεποιθήσεις παντὸς εἶδους, ἀδιαφόρως ἀν ἀφορᾷ αὕτη καθ' ἕκαστον πράγματα ἢ γενικότητος, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ βασίζεται ἐπὶ ἀποδείξεως. Τῆς «δόξης» ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐννοιαν ὁ Πλάτων σημειοῖ ἄλλοτε μὲν τὰ μειονεκτήματα ἄλλοτε πάλιν τὰ πλεονεκτήματα. Οὕτω πολλάκις ἡ λέξις «δόξα» πρόκειται νὰ σημάνη τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ συνήθους ἀνθρώπου μὲ τὰς μὴ ὀργανωμένας γνώμας τοῦ ἐπὶ οἴουδήποτε ἀντικειμένου· ἀντιπροσωπεύει τὸ πνεῦμα τῆς ἐκ παραδόσεως πίστεως καὶ τὰς πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνουν τὴν γενικὴν παραδοχὴν. Ἐπίσης σημαίνει τὰς πεποιθήσεις, ποὺ βασίζονται ἐπὶ τῆς αὐθεντίας, ὅπως εἶνε ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀποκτῶμεν διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀγωγῆς. Ἡ «δόξα» εἶνε δόγμα. Ἡ γνώμη (δόξα) εἶνε ἡ εὐχαρίστησις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναπαύεται τὸ δόγμα· ὁ ἀνθρώπος, ποὺ ἔχει μόνον γνώμας, δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς ἐρωτήσεις, ἀλλὰ ἢμπορεῖ μόνον νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἐντονώτερον καὶ μὲ περισσοτέραν θέρμην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μέθοδος τοῦ Σωκράτους, διὰ νὰ ξεκολλήσῃ ἓναν ἀνθρώπον ἀπὸ τὸν δογματισμὸν του, συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐγείρῃ τὸ ζήτημα τοῦ λόγου, τῆς αἰτιολογίας καὶ νὰ ἐπιμένῃ εἰς αὐτό. Ἡ δόξα περιλαμβάνει ἐπίσης καὶ πεποιθήσεις ποὺ ἀφοροῦν καὶ τὴν ἠθικὴν—τὰς πεποιθήσεις ἐκεῖνας ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸ τί εἶνε ὀρθὸν καὶ δίκαιον καὶ τὰς ὁποίας ἀπορροφῶμεν ἄκριτα ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν μας περιβάλλον. Ὁ ὀρητικὸς καὶ ζωηρὸς ἀνθρώπος δὲν ἀνυψώνεται ὑπεράνω τοῦ ἐπιπέδου τῆς δόξης· τὸν κώδικά του περὶ

τῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἀρμόζοντος τὸν ἔλκει ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του ομάδα. Εἶνε πραγματικὰ ἐνάρετος καὶ αἱ πεποιθήσεις του εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθαί· δὲν ἔχει οὐχ ἥτιον κατορθώσει νὰ ὑποβάλη εἰς τὸν λόγον τὰς πεποιθήσεις του καὶ τὰς ἀρεαίς του. Ἔργον τοῦ ὀρθητικοῦ τμήματος εἶνε νὰ διατηρήσῃ καὶ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ λογικοῦ τμήματος· ὑπακούει εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον τυφλῶς, ὡς στρατιώτης.

Ὅταν ὁ Πλάτων παρατηρεῖ τὴν ἀπουσίαν ταύτην τῆς ἀποδείξεως ἀπὸ τὴν δόξαν μὲ ἐπιεικέστερον βλέμμα, ἔχει τότε τὴν τάσιν νὰ θεωρήσῃ τὴν δόξαν ὡς ἓνα τύπον γνώσεως, ὡς μίαν ἄμεσον ἐνόρασιν τῆς ἀληθείας («ἐνεστι», Πολιτεία 431 E). Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ ἀληθοῦς γνώμης («ἀληθῆς δόξα»). Εἶνε ἀδύνατον νὰ εἴμεθα ἐντελῶς βέβαιοι ἐὰν μὲ τὴν ἔκφρασιν ἀληθῆς γνώμη ὁ Πλάτων ἐννοεῖ κἀτι εἰδικῶς διάφορον ἀπὸ τὴν ἀπλὴν γνώμην. Ὁ γράφων φρονεῖ μᾶλλον ὅτι ὄχι. Ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν εἰς τὸν Πλάτωνα ἄλλοτε μὲν τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ καθέκαστον παραμορφώνει τὴν φύσιν του καὶ ἄλλοτε πάλιν τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν ἐκφράζει, οὕτω καὶ συμβαίνει ὥστε ὁ Πλάτων ἄλλοτε μὲν νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν γνώμην («δόξαν») ὡς ἓνα βῆμα ποῦ μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν γνώσιν καὶ ἄλλοτε πάλιν ὡς ἓνα βῆμα ποῦ μᾶς πλησιάζει πρὸς αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μέσα του μίαν ἱκανότητα νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἀλήθειαν χωρὶς συλλογισμούς· πῶς λειτουργεῖ ἡ ἱκανότης αὐτὴ εἶνε δυνατὸν νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ ἔχει διδαχθῆ φιλοσοφίαν, κατορθώνει μῶλα ταῦτα νὰ διακρίνῃ εἰς κάθε μίαν εἰδικὴν περίπτωσιν ποῖον εἶνε τὸ καλὸν καὶ συμφέρον διὰ τὴν πόλιν μὲ ἓνα εἶδος *flair*. Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ἐκυβέρνησαν τὰς πόλεις των ἐπειδὴ ἦσαν σοφοί. Τὸ ὅτι οἱ πολιτικοὶ αὐτοὶ ἄνδρες—καὶ μάλιστα ὅλοι οἱ πάσης φύσεως ἱκανοὶ ἄνδρες τῆς πολιτείας—δὲν ἀπέκτησαν τὰς πεποιθήσεις των διὰ μέσου τῆς λογικῆς εἶνε ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ μεταδώσουν τὰς εἰδικὰς αὐτῶν ἱκανότητας εἰς ἄλλους· ἐὰν ἐγνώριζον τί ἐγνώριζον θὰ τὸ εἶχον διδάξει εἰς τὰ παιδιά τους. Καὶ ὅμως ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων εἶνε γεμάτη ἀπὸ οἰκογενείας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ διακεκριμένοι γονεῖς κατώρθωσαν νὰ διδάξουν εἰς τὰ παιδιά τους ὅλα

τὰ ἄλλα πράγματα ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρετάς. Δὲν εἶχαν ἐννοήσει τί εἶνε ἡ ἀρετή, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τὴν διδάξουν. Τὴν τοιαύτην «εὐδοξίαν» (ἱκανότητα πρὸς ὀρθὴν γνώμην) εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας, εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ εἰς τοὺς συνήθεις ἀνθρώπους, ὁ Πλάτων τὴν ἀποκαλεῖ ἐπίσης ἐνθουσιασμόν, παραβάλλον αὐτὴν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν προφητῶν. «Καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶνε θεῖοι καὶ ἐνθουσιώδεις, διότι κατείχοντο ὑπὸ τῶν Θεῶν» (Μένων 99 D). Κατὰ ταῦτα, ἡ ὀρθὴ γνώμη, ποὺ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἔρχεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους σὰν μία στιγμιαία ἔμπνευσις ἢ ὡς θὰ εἶνε δυνατόν νὰ εἴπωμεν, διὰ τῆς φαντασίας.

Μόλα ταῦτα, ἡ ὀρθὴ γνώμη εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἓνα ἔλεγχον τοῦ κόσμου. Πρέπει νὰ δικαιολογεῖται ἐκ τῶν πραγμάτων. Οἱ θεῖοι αὐτοὶ ἄνδρες ποὺ δὲν ἔχουν νοῦν κατορθώνουν σπουδαῖα καὶ μεγάλα πράγματα διὰ τῶν λόγων καὶ διὰ τῶν ἔργων των· τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὀρθῆς γνώμης εἶνε ὠραῖα καὶ καλὰ (Μένων 98 C, 99 C. Θεαίτητος 200 E· ἐπίσης Φίληβος 58 C). Διὰ τοὺς πρακτικοὺς σκοποὺς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἡ ὀρθὴ γνώμη εἶνε ἐξ ἴσου ἐπαρκὴς ὅσον καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου στηριζομένη πίστις. «Ἐὸν ἓνας ἄνθρωπος, γνωρίζων ἐπὶ τῇ βάσει ὀρθῆς γνώμης τὸν δρόμον πρὸς τὴν Λάρισσαν, ἢ πρὸς ὅποιονδήποτε ἄλλο μέρος θέλεις, ἐπήγαινε ἐκεῖ καὶ ὠδήγει ἐκεῖ καὶ ἄλλους, δὲν θὰ ἐλέγομεν ὅτι καλῶς τοὺς ὠδήγησε ;» (Μένων 97 A). Κατ' οὐσίαν θὰ εἶνε ἐξ ἴσου καλὸς ὀδηγὸς ὅπως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ πεποίθησις θὰ ἐστηρίζετο εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον: ὄχι, ὄχι ἐντελῶς ἐξ ἴσου καλὸς διότι δὲν θὰ ἐθεωρεῖτο ἱκανὸς πάντοτε νὰ ὀδηγήσῃ καλῶς. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε σπουδαῖον. «Ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ὀρθὴν γνώμην χωρὶς νοῦν δὲν διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τυφλοὺς ποὺ θὰ ἐπορεύοντο ὀρθῶς» (Πολιτεία 506 C). Ἐπιστήμη εἶνε γνώσις τοῦ λόγου οὐ ἕνεκα, καὶ εἶνε συνεπῶς στερεά· ἡ πεποίθησις ποὺ εἶνε ἀληθὴς ἀλλὰ στερεῖται ἀποδείξεως εἶνε ἀσταθής. Αἱ γνώμαι φεύγουν καὶ δραπετεύουν σὰν τὰ ἀγάλματα τοῦ Δαιδάλου· οἱ ἐνθουσιασμοὶ κρυώνουν, ἡ ἀποκάλυψις χάνει τὴν αὐθεντίαν της, οἱ προσηλυτισμοὶ παύουν. Αἱ πεποιθήσεις ποὺ αἰσθανόμεθα εἶνε ἀσταθῆ πράγματα ἐνόσω δὲν θεμελιουῦνται ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Δὲν ὑπάρχει σύγκρουσις μεταξύ τῆς ὀρθῆς γνώμης καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ πρώτη εἶνε σὰν νὰ βλέπη κανεὶς τὴν ἀλήθειαν δι' ἑνὸς πηδήματος τῆς φαντασίας—εἶνε μιὰ ματιὰ διὰ μέσου συμβόλων, διὰ τῶν μύθων, μέσα στὴν συγκεχυμένην ἀμεσότητα τῶν αἰσθημάτων. Ἡ γνώμη, ἂν καὶ συγκεχυμένη, τείνει νὰ γίνῃ πεποίθησις. Ἡ πηγὴ τῆς πίστεως εἶνε ἀ-λογικὴ. Ὁ ὀρθὸς λόγος ξεκαθαρίζει τὴ ματιὰ, φέρει εἰς φῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ μύθου, ἐλέγχει καὶ σταθεροποιεῖ τὴν πίστιν. Τὰ ἀνθρώπινα ὄντα δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ φθάσουν μέχρι τοῦ ὀρθοῦ λόγου παρὰ μόνον διὰ τοῦ ἐνδιαμέσου σταδίου τῆς γνώμης· εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀληθῆς δόξα, δηλαδὴ ἢ διὰ τῆς φαντασίας ἀντίληψις, ἔρχεται πρώτη καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος. Πρῶτον ἔρχεται τὸ στάδιον ὅταν ἔχομεν μίαν ἰδέαν καὶ κατόπιν τὸ στάδιον ὅταν φέρομεν τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς. Ἡ ἀληθῆς γνώμη προμηθεύει εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον τὸ ἀκατέργαστον ὑλικόν, εἰσφέρουσα τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως τὰς ὁποίας ἐκεῖνος πρόκειται νὰ διατυπώσῃ. Ἀπὸ τὸν μῦθον προέρχεται ἡ θεωρία. Μὲ τὴν σειρὰν τοῦ ὀρθοῦ λόγου παρέχει τὸν δεσμὸν τῆς αἰτίας διὰ τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη εἶνε προσδεδεμένη εἰς τὴν ψυχὴν.

Ἡ δύναμις τῆς ἀμέσου διαισθήσεως εἶνε δυνατὸν νὰ καλλιεργηθῇ εἰς τὰ ἀνθρώπινα ὄντα διὰ τῆς παιδείας. Ἡ καλαισθητικὴ ἐκπαίδευσις συνίσταται εἰς τὸ νὰ διδάξῃ κανεὶς τὰ παιδιά νὰ ἀρέσκωνται εἰς τὸ ὦραϊον καὶ νὰ ἀπεχθάνωνται τὸ ἀσχημον, πρὶν ἀκόμη νὰ ἔχη ἀρχίσῃ νὰ λειτουργῇ τὸ λογικόν εἰς τὰς ψυχὰς των· ἡ δὲ ἠθικὴ ἀγωγή συνίσταται εἰς τὸ νὰ διδαχθοῦν νὰ εὐρίσκουν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ μισοῦν τὴν κακίαν. Ὅταν δὲ «θὰ ἦρχετο ὁ ὀρθὸς λόγος, ὁ ἀνθρώπος ὁ ὁποῖος θὰ εἶχεν ἀνατραφῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θὰ τὸν ἠσπάζετο ἀμέσως διότι θὰ τὸν ἐγνώριζεν ἤδη ὡς ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῆς συχνῆς συναναστροφῆς» (Πολιτεία 402 Α). Ἡ ἠθικὴ γνώσις δὲν εἶνε ἡ ὑπέρβασις τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀλλὰ ἡ συνένωσις τῶν δύο.¹⁾ Ἡ ἀμεσὸς ἀντίληψις τοῦ ὀρθοῦ εἰς τὴν τέχνην

1) Οὐχ ἦττον ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὅτι ἕνας ἀνθρώπος πρέπει νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτὸν του εὐτυχῆ ἂν κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ τὴν ἡλικίαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὅταν θὰ ἔχει γηράσει. Τὰ περισσότερα τῶν ἀνθρώπινων ὄντων, ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς ζωῆς των, φθάνουν τὸ πολὺ μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὀρθῆς γνώμης.

καὶ εἰς τὴν συμπεριφορὰν ὁμοιάζει πολὺ πρὸς ἓνα εἶδος ἠθικοῦ γούστου, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἱκανοὺς τοὺς νέους νὰ διακρίνουν ἀμέσως τὸ ὄρθον καὶ τὸ ἐσφαλμένον, χωρὶς νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. Αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος τῆς ὑπεριόχου σημασίας τῆς μουσικῆς εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ χαρακτηῆρος. Ἡ παιδεία συνίσταται εἰς ᾠδικὴν καὶ εἰς ὄρχησιν. Ὁ Πλάτων μάλιστα φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ὄλον τῆς παιδείας περιλαμβάνεται εἰς τὸ ὄλον τῆς ὄρχήσεως (Νόμοι 654 Β, 572 Ε).

* * *

Ἀπὸ τὴν γνώμην (δόξαν) ἀνερχόμεθα εἰς τὴν νόησιν—τὸν διαλογισμόν ἢ ἀλλαγὴ συνίσταται εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς πίστεως πρὸς ἀποδείξεως εἰς τὴν πίστιν πρὸς ἐπαληθεύεται ὑπὸ τοῦ ὄρθου λόγου· παύομεν νὰ ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὰ καθ' ἕκαστον καὶ ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὰ γενικά. Ἡ ἀντίθεσις εἶνε σὰν ἐκείνην πρὸς ὑφίσταται π.χ. μεταξὺ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ πρακτικοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ βοτανολόγου. Ὁ πρῶτος διακρίνει περισσότερα εἶδη καρπῶν, ἀναλόγως τῶν ὄρατῶν ἰδιοτήτων καὶ τρόπων, καὶ ἔχει τὰς ἀναλόγους συνηθείας ὡς πρὸς τὴν μεταχείρισιν αὐτῶν· ὁ δεύτερος διακρίνει τοὺς καρποὺς ἀναλόγως τῶν γενῶν αὐτῶν. Ὁ γεωργὸς βασίζει τὴν ταξινομήσιν του ἐπὶ μιᾷ συγκεχυμένης ἀναγνωρίσεως, ὁ βοτανολόγος ἐπὶ τῆς αὐστηρᾶς ἀναλύσεως ἀφηρημένων χαρακτηριστικῶν. Εἰς τὴν δόξαν ἢ σημασία σχηματίζεται ἐκ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὰς αἰσθήσεις, εἰς τὸν λογισμόν ἢ οὐσία ἀποκαλύπτεται ὡς τοιαύτη (Φαίδων 65 C). Κατὰ ταῦτα ἢ διὰ τοῦ λογιμοῦ προκύπτουσα σημασία εἶνε καθαρὰ καὶ μὴ - αἰσθητηριακὴ.

Ἡ νόησις διαιρεῖται εἰς δύο στάδια: εἰς τὴν διανόησιν (διάνοια)¹⁾ καὶ εἰς τὴν γνώσιν (ἐπιστήμη). Ἡ διανόησις ἐκφράζει τὴν μέθοδον τῶν συνήθων τεχνῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν: ταύτας τὰς ὀνομάζομεν ἐπιστήμας μόνον ὅταν δὲν ἐκφραζόμεθα κατὰ κυριολεξίαν

1) Ὁ Πλάτων χρησιμοποιοῖ τὴν λέξιν ταύτην μὲ διαφορομένην σημασίαν· διὰ ταύτης ἐννοεῖ εἴτε τὴν κατωτέραν μορφήν τῆς νοήσεως εἴτε τὴν γενικὴν διαδικασίαν τοῦ συλλογίζεσθαι καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς γνώσεως, εἴτε τῆς ἐμπειρικῆς εἴτε τῆς διὰ τοῦ λογιμοῦ. Διὰ νὰ διατηρήσωμεν σαφῆ τὴν διάκρισιν ταύτην θὰ χρησιμοποιήσωμεν τοὺς ὄρους διανόησις διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν καὶ διαλογισμὸς διὰ τὴν δευτέραν.

δὲν εἶνε πραγματικῶς ἐπιστῆμαι (Πολιτεία 511 C, 537 D). Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς διανοήσεως, συλλαμβάνομεν τὴν οὐσίαν διὰ τῶν καθ' ἕκαστον παραδειγμάτων· ὁ γεωμέτρης, λόγου χάριν, πραγματεύεται περὶ τριγώνων διὰ μέσου τῶν πραγματικῶν τριγώνων, τὰ ὅποια διαγράφει ἐπὶ τῆς ἄμμου· μετὰ μίαν λέξιν ἢ διανόησιν ἀποτελεῖ μίαν ἔμμεσον ἀντίληψιν τῶν εἰδῶν, μίαν κατανόησιν τῶν οὐσιῶν μέσῳ συμβόλων. Τὰ ἀρχέτυπα τῆς πίστεως εἶνε σύμβολα διὰ τὴν διανόησιν, ὅπως τὰ στοιχεῖα τῆς εἰκασίας εἶνε εἰκόνες διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς πίστεως. Ἐπὶ πλέον, ἡ διανόησις ἀρχίζει μετὰ ἀναποδείκτους ὑποθέσεις καὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐπαληθεύσῃ τὴν πεποίθησιν δι' ἀναφορᾶς εἰς μίαν πρώτην ἀρχήν. Αἱ λεγόμεναι ἐπιστῆμαι λαμβάνουν ὡς δεδομένας ὠρισμένας ἀρχικὰς προτάσεις καὶ ὠρισμένας ἀκαθορίστους ἐννοίας, χωρὶς νὰ δίδουν λόγον οὔτε διὰ τὰς μὲν οὔτε διὰ τὰς δέ. Ἡ διανόησις μεταχειρίζεται τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς ὡς ἐὰν νὰ ἦσαν πρώται ἀρχαί: εἶνε κατὰ βάσιν ἀκριτος. Ὁ λεγόμενος ἐπιστήμων ἀποδεικνύει τὰ πάντα ἔκτος ἀπὸ τὰς βασικὰς του προτάσεις, τὰς ὁποίας ἀρνεῖται νὰ συζητήσῃ. Εἶνε δογματικός, ἀνκαί εἶνε τοῦτο εἰς ἓνα ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἀπὸ τὸν πρακτικὸν ἄνθρωπον. Πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν τὴν διανόησιν ὡς γνῶσιν ἐν τῇ κυρίως σημασίᾳ; Ὅπου αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις δὲν ἔχουν ἀποδειχθῆ, τίποτε δὲν εἶνε γνωστόν, οὔτε αἱ μείζονες προτάσεις οὔτε καὶ τὰ θεωρήματα, τὰ ὅποια ἐκ τούτων συνάγονται (Πολιτεία 533 C).

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀρχικῶν προϋποθέσεων, καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτῶν ἢ διανόησις χρησιμοποιεῖ καὶ εἰδικὰς ὑποθέσεις διὰ νὰ λύσῃ καθ' ἕκαστον προβλήματα. Ἐνῶ δὲ ἡ ἐπιστήμη παρέχει τὴν ἀπόδειξιν διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς πρώτας ἀρχάς, ἡ διανόησις τοῦναντίον χρησιμοποιεῖ τὴν μέθοδον τῶν ὑποθέσεων, προχωροῦσα πρὸς τὰ κάτω («ἐπὶ τελευταίην», Πολιτεία 510 B). Τί εἶνε ἀκριβῶς ἡ μέθοδος αὕτη τῶν ὑποθέσεων; Δυστυχῶς εἰς τὰ πλατωνικὰ συγγράμματα τὸ θέμα τοῦτο παραμένει σκοτεινὸν καὶ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ σταχυολογήσωμεν ὅ,τι μᾶς εἶνε δυνατόν ἀπὸ τὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διασκορπισμένα χωρία. Ὅταν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συλλάβωμεν τὴν αἰτίαν πράγματός τινος καταβάλλομεν μίαν προσπάθειαν διατυπώνοντες μίαν ὑπόθεσιν. «Δέξου αὐτήν μου τὴν ὑπόθεσιν», λέγει ὁ Σωκράτης ὁμιλῶν περὶ τῆς θεω-

ρίας τῶν ἰδεῶν (Φαίδων 100 B). Ἡ διανόησις κεῖται μεταξὺ τῆς δόξης καὶ τῆς διαλεκτικῆς· ὁ νοῦς ἀφῆκε κατὰ μέρος τὰς καθ' ἑαστον λεπτομερείας, ἀλλὰ δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς πρώτας ἀρχάς. Μόνον νὰ μαντεύη εἶνε εἰς θέσιν, ἀλλὰ τὸ μαντεύειν τοῦτο τὸ κάμνει συμφύτως πρὸς μίαν μέθοδον. Δεχόμεθα μίαν ὑπόθεσιν ἢ ὁποῖα ἔχει κάποιαν ἐσωτερικὴν οὐσιαστικὴν πιθανότητα (εἶνε ἀσφαλῆς καὶ στερεὰ 100 A, D) καὶ εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένη (96 C). Κατόπιν τούτου ἐξάγομεν τὰς συνεπείας πού περιλαμβάνονται εἰς αὐτὴν καὶ πού ἀφοροῦν τόσον ἐκείνο πού παραδέχθημεν ὅσον καὶ τὰς σχέσεις του πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα. Λαμβάνομεν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν μὴ ὑπαρξιν τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐξάγομεν καὶ αὐτῆς ἐπίσης τὰς συνεπείας της (Παρομένιδης 136 C). Τοιοῦτοτρόπως κατασκευάζομεν ἓνα σύμπλεγμα ἀπὸ προτάσεις πού εἶνε σύμφωνοι καὶ συνεπεῖς πρὸς ἀλλήλας, ἢ μᾶλλον κατασκευάζομεν δύο ἀπαγωγικά συμπλέγματα τῶν ὁποίων αἱ ἀρχικαὶ βασικαὶ προτάσεις εἶνε ἀμοιβαίως ἀντιφατικά.

Κατόπιν τούτου ὑποβάλλομεν τὰ συμπλέγματά μας εἰς ὁρισμένας βασάνους. α) Ἐξετάζομεν μήπως αἱ συνέπειαι τῆς ὑποθέσεως τὴν ὁδηγοῦν εἰς τὸ ἄτοπον (128 A, 136 A, B), ἢ μήπως αἱ συνέπειαι αὐταὶ περιέχουν ἐντὸς ἑαυτῶν ἀντιφάσεις. Φυσικά, εἰάν εὐρίσκομεν ἀντίφασιν εἰς τὰς συνεπείας, θὰ ὑπάρχει ἀσφαλῶς καὶ καμμία τοιαύτη κρυμμένη εἰς τὴν ἀρχικὴν ὑπόθεσιν. Ποτὲ δὲν θὰ εἴμεθα πλέον τοῦ δέοντος προσεκτικοὶ κατὰ τὴν βάσανον τῶν ὑποθέσεών μας, διότι ἡ ἀπλὴ ἐξέτασις τοῦ περιεχομένου των δὲν ἀποτελεῖ καμμίαν ἐγγύησιν ὅτι θὰ ἀνακαλύψομεν τὰ ἐσωτερικά των ἐλαττώματα, εἰάν ἔχουν τοιαῦτα (Φαίδων 107 B). β) Παραβάλλομεν τὸ σύμπλεγμα μας πρὸς τὰ δεδομένα στοιχεῖα· εἰάν ὑπάρχη καμμία ἀντίφασις ἢ ὑπόθεσις εἶνε ψευδής. Παραδείγματος χάριν εἰς τὸν Μένωνα ὁ Σωκράτης καταγίνεται εἰς τὸ νὰ διαπιστώσῃ τὴν φύσιν τῆς ἀρετῆς. Ἄς παραδεχθῶμεν, λέγει, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶνε γνῶσις καὶ ἄς ἴδωμεν τί θὰ ἔπεται ἐκ τούτου. Ἐὰν ἡ ἀρετὴ εἶνε γνῶσις τότε ἡ ἀρετὴ εἶνε δυνατόν νὰ διδαχθῇ, καὶ εἰάν ἡ ἀρετὴ εἶνε δυνατόν νὰ διδαχθῇ τότε κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπάρχουν διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῆς ἀρετῆς. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως δὲν ὑπάρχουν οὔτε οἱ μὲν οὔτε οἱ δὲ καὶ συνεπῶς ἢ πρωταρχικὴ ὑπόθεσις εἶνε ἐσφαλμένη (89 C, D, E). Φαίνεται λοιπὸν ἐκ τούτων ὅτι

διὰ τὸν Πλάτωνα ὑπόθεσις εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὴν σήμερον ἀποκαλοῦμεν μίαν ἐξηγηματικὴν θεωρίαν ἢ ὁποία πρέπει νὰ ἐξελεγχθῆ διὰ ἀναφορᾶς πρὸς τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων. Μία ὑπόθεσις εἶνε ὀρθὴ ἐὰν «σφύζει τὰ φαινόμενα». Τὸ λεγόμενον, λοιπόν, ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὅτι ἡ διάνοησις κινεῖται πρὸς τὰ κάτω («πρὸς τελευτήν») σημαίνει ὅτι αἱ οὕτω καλούμεναι ἐπιστήμαι ὑποβάλλουν τὰς ὑποθέσεις των εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν βάσανον τῶν γεγονότων πού ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ ὄχι εἰς καμμίαν ἐκ τῶν προτέρων ἀρχήν· ἡ δὲ δήλωσις τοῦ Πλάτωνος ὅτι ἡ γεωμετρία χρησιμοποιεῖ ὡς σύμβολα τὰς συγκεκριμένας γραμμάς, γωνίας καὶ σχήματα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῆ εὐρύτερον ὥστε νὰ σημαίνῃ ὅτι εἰς τὰς διαφόρους ἐπιστήμας ὁ νοῦς συλλαμβάνει τοὺς νόμους ὅπως ἐνσωματοῦνται οὔτιοι εἰς τὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ ὄχι ἀφηρημένως. Ἡ δόξα στρέφεται πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον καὶ χρησιμοποιεῖ τοὺς νόμους μόνον παρεμπιπτόντως· ἡ διάνοια στρέφεται πρὸς τοὺς νόμους καὶ χρησιμοποιεῖ παρεμπιπτόντως τὰ καθ' ἕκαστον.

γ) Τέλος, ἐλέγχομεν τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάζοντες ἐὰν εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχικὰς γενικὰς μας προϋποθέσεις καὶ πρὸς τὰς πεποιθήσεις μας ἀναφορικῶς πρὸς τὸ σύμπαν. Θὰ δικαιολογήσεις τὴν ὑπόθεσιν σου «μὲ τὸ νὰ παραδεχθῆς καμμίαν ἄλλην ὑπόθεσιν πού θὰ σοῦ φαίνεται ἢ καλλιέρα ἐκ τῶν ἀνωτέρων, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἕως ὅτου φθάσης εἰς καμμίαν πού νὰ σοῦ φανῆ ἀπολύτως κατάλληλος («ἱκανὴ» Φαίδων 101 D)». Ἡ καταλληλότης τῆς ἀνωτέρας ὑποθέσεως συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἶνε μία κοσμολογικὴ θεωρία· ἀλλὰ δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶνε θεωρία. Παραδείγματος χάριν, εἰς τὸν Φαίδωνα ὁ Πλάτων ἐνδιαφέρεται νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆ καὶ τὸ πράττει μὲ τὸ νὰ δείξῃ πῶς τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του περὶ τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία εἶνε καὶ αὕτη μία ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν δέχεται (100B) καὶ τὴν ὁποίαν ἐπίσης βασανίζει διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὰ φαινόμενα. Ἡ τρίτη, λοιπόν, βάσανος εἶνε ἔλεγχος κατὰ τὸν ὁποῖον μία ὑπόθεσις περιορισμένου περιεχομένου καταδεικνύεται ὡς ἑναρμονιζομένη πρὸς μίαν φιλοσοφικὴν γενίκευσιν· μᾶλλον ταῦτα ὅμως δὲν ἀποτελεῖ τὸ τοιοῦτον ἀπόδειξιν ἀφοῦ ἡ ἀρχὴ διὰ τῆς ὁποίας ἐλέγχεται ἡ θεωρία εἶνε καὶ αὕτη μία ὑπόθεσις.

Ἐκ τῶν ὅλων αὐτὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσωμεν διατι ἡ μέθοδος τῶν ὑποθέσεων δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν βεβαιότητα. Ἄς λάβωμεν τὴν πρώτην βάσανον μιᾶς ὑποθέσεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν μὴ-ἀντίφασιν δηλαδὴ εἰς τὴν συμφωνίαν. Ἡ συμφωνία δὲν εἶνε ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας· μία συναγωγή εἰς τὴν γεωμετρίαν δυνατὸν νὰ εἶνε συνελπής, ἐὰν ὅμως αἱ βασικαὶ τῆς προτάσεις εἶνε λανθασμένοι, ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῶν πορισμάτων θὰ εἶνε ἐπίσης ἐσφαλμένον. Τὸ σπουδαῖον ζήτημα εἶνε ἡ ἀσφάλεια, τὸ σημεῖον τῆς ἀφαιρησίας· ἐὰν αὐτὸ εἶνε ἀσφαλὲς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα θὰ εἶνε ἀσφαλῆ (Κρατύλος 436 C—E). Ἡ δευτέρα βάσανος μιᾶς ὑποθέσεως εἶνε ἡ παραβολὴ πρὸς τὰ πραγματικὰ γεγονότα ὅπως ταῦτα δίδονται εἰς τὰς αἰσθήσεις· διὰ τὸν Πλάτωνα ὅμως ἡ αἰσθησις δὲν εἶνε ἀσφαλής, τὰ δεδομένα αὐτῆς εἶνε ἄσφατά, δὲν εἶνε ἀρετὰ καθωρισμένα διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσανος μιᾶς οἰασδῆποτε θεωρίας. Ἄντι νὰ ἐρευνήσωμεν τί εἶνε ἡ ἀρετὴ λαμβάνοντες ὡς βάσιν μίαν εἰδικὴν ὑπόθεσιν καὶ ἐξάγοντες ἐξ αὐτῆς ὅλα ὅσα περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ, ὁ Πλάτων μᾶς συμβουλεύει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν εὐθεῖαν μέθοδον, νὰ μελετήσωμεν δηλ. τί εἶνε ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς· ἡ μέθοδος αὐτὴ θὰ μᾶς δώσῃ γνῶσιν τόσον τῆς οὐσίας τῆς ἀρετῆς ὅσον καὶ τοῦ διδασκτοῦ αὐτῆς (Μένων 100B).

Ἄν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐρμηνεία μας εἶνε ὀρθή, τότε μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ διαλογισμοῦ (διανοίας) ὁ Πλάτων οἶονεὶ προμαντεύει γενικῶς τῷ τρόπῳ τὴν μέθοδον ἐρεῦνης ὅπως γίνεται αὕτη καταφανῆς εἰς τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην. Μία ἐπιστημονικὴ θεωρία εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπαληθευθῇ ὑπὸ τῶν δεδομένων καὶ νὰ εἶνε σύμφωνος καὶ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ἄλλας πεποιθήσεις· δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ συναχθῇ ἐκ μίας ἐκ τῶν προτέρων ἀρχῆς. Εἰς τὴν διάνοησιν (διάνοια) τὸ πνεῦμα κινεῖται διαρκῶς μεταξὺ τοῦ κόσμου τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ κόσμου τῆς οὐσίας, συλλαμβάνων τὰς γενικὰς ἐννοίας διὰ τῶν συγκεκριμένων παραδειγμάτων, καὶ τοὺς νόμους ὡς ἀποτελούντας περιγραφὴν τῶν πραγμάτων. Αὐτὸς δὲ ἀκριβῶς ὁ συνδυασμὸς ἀφρησημένης καὶ συγκεκριμένης σκέψεως εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Εἰς τὴν διάνοησιν (διάνοια) ὁ νοῦς ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο μέχρι τοῦδε πρὸς μίαν πρώτην ἀρχὴν, παύει πλέον νὰ ἐρευνᾷ εἴτε ἀπὸ ἰκανοποίησιν εἴτε ἀπὸ ἀπελπι-

σίαν· ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Πλάτων ἀποκρούει χαρακτηρίζων αὐτὸ ὡς ἀποτυχίαν, κατέστη δι' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους τὸ ἰδεῶδες πρὸς τὸ ὁποῖον νὰ κατευθύνῃ τὰς προσπάθειάς του τὸ πνεῦμα μας.

Ὡς παραδείγματα τῆς διανοήσεως («διανοίας») ὁ Πλάτων ἐξετάζει τὰ μαθηματικά (ἀριθμητικὴν καὶ γεωμετρίαν, ἐπιπεδομετρίαν καὶ στερεομετρίαν) καὶ μεταξὺ τῶν λεγομένων ἐπιστημῶν ἰδιαιτέρως ἀστρονομίαν καὶ ἁρμονίαν. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ γενικὴ ἐπιστήμη τῶν ἤχων ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἴσως διὰ τὴν νεωτέραν σκέψιν ὑπῆρξεν ἡ φυσικὴ. Ἡ φυσικὴ εἶνε ἡ παλαιότερα μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν καὶ ἀπειτέλεσε τὸ ὑπόδειγμα διὰ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ποὺ ἐπηκολούθησαν. Κατὰ ταῦτα, ἀρνούμεθα νὰ ἐπιτρέψωμεν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιστημολογικὸς οἰοσδήποτε νέος τύπος ἐρεῦνης ἐνόσω δὲν φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου νὰ χρησιμοποιῇ πειραματικὰς μεθόδους ἐπαληθεύσεως καὶ ἀκριβείας εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ καταμέτρησιν ὅπως μᾶς δεικνύει ταύτας ἡ ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς. Διὰ τοὺς Ἕλληνας φαίνεται ὅτι ἡ ἁρμονία ἐχρησίμευσεν ὡς ὑποδειγματικὴ ἐπιστήμη· μὲ τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι αἱ παραλλαγὰι εἰς τὸν ἦχον ἀντιστοιχοῦν εἰς διαφορὰς εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν παλμῶν καὶ εἰς ἀκριβεῖς ἀναλογίας μεταξὺ αὐτῶν, τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου ὡς ἀριθμοῦ· τουτέστιν ὡς ὑλικοῦ δεκτικοῦ νὰ ἀναχθῇ εἰς ποσότητα καὶ νὰ ἐκφρασθῇ μαθηματικῶς. Ἐὰν οἱ φθόγγοι ἔχουν ἀριθμὸν, διὰ τὸν ἴδιον λόγον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἀριθμὸν καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὰ στοιχεῖα, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἀρεταί.

Τόσον εἰς τὴν ἀστρονομίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἁρμονίαν ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης εἶνε ἡ κίνησις: εἰς τὴν πρώτην ἡ κίνησις τῶν σωμάτων, εἰς τὴν δευτέραν ἡ κίνησις εἰς τὸν ἦχον. Ὁ Πλάτων λυπεῖται καὶ στενοχωρεῖται διότι εἰς τὴν ἐποχὴν του ἡ ἁρμονία συνίστατο εἰς τὴν μέτρησιν ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλας τῶν ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ἀντιληπτῶν συμφωνικῶν φθόγγων. Τὸ ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν ἀντικείμενον τοῦ μελετῶντος δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε οἱ ἀκουόμενοι φθόγγοι ἀλλὰ τὰ γενικευμένα προβλήματα τῶν ἀναλογιῶν καὶ συμφωνιῶν τῶν ἀριθμῶν (Πολιτεία 531 A - C). Ἐννοεῖ ἄρα γε ὅτι ἔργον τῆς ἁρμονίας εἶνε νὰ ἐρευνᾷ τὰς ποσοτικὰς ἀναλογίας μεταξὺ τῶν ἀριθμῶν τῶν παλμικῶν κινήσεων εἰς τὸν ἦχον; Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶνε σαφής. Καθ' ὅμοιον

τρόπον ὁ Πλάτων ἐπικρίνει τὴν ἀστρονομίαν διότι ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης τῆς ἔχει τὰ ὑπάρχοντα οὐράνια σώματα καθ' ἑαυτά. Αἱ τροχιαὶ αὐτῶν παρουσιάζουν παρεκκλίσεις καὶ διαταράξεις (531 B): δὲν ἀποτελοῦν ἀκριβεῖς ἀπομιμήσεις τοῦ ἰδανικοῦ κύκλου καὶ εἶνε ἀνάξαι ὡς ἀντικείμενα μελέτης τοῦ ἀληθινοῦ ἐπιστήμονος. Εἰς τὴν ἀστρονομίαν δὲν πρέπει νὰ στρέφωμεν τὴν προσοχὴν μας πρὸς τὰ οὐράνια σώματα (530 C). Ἄλλὰ τότε μὲ τί πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ ἡ ἀστρονομία, θὰ ἀπορήσει καὶ πολὺ δικαίως ὁ σπουδαστής. Θὰ πρέπει νὰ εἴπωμεν ἄρα γε ὅτι ὁ Πλάτων εἶνε ὁπιδὸς τῆς θεωρητικῆς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περιγραφικὴν ἀστρονομίαν (καὶ τὴν φυσικὴν ἐν γένει): Ὁ Πλάτων ἐπιμένει ὅτι ὁ ἀστρονόμος πρέπει νὰ ἀναζητῇ τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἴσα ἢ τὰ διπλάσια ἢ οἵανδήποτε ἄλλην συμμετρίαν (630 A, B). Πῶς, λοιπόν, θὰ διακρίνομεν τὴν ἀστρονομίαν ἀπὸ τὰ μαθηματικά, ἂν κατ' ἀρχὴν εἶνε τοῦτο δυνατόν; Ἴσως εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι εἶνε μαθηματικά: θὰ παρέμενε ὅμως πάντοτε ἡ ἑξῆς διάκρισις, ὅτι ἡ ἀστρονομία θὰ ἀποτελεῖ τὴν μελέτην ἑνὸς εἰδικοῦ τύπου ἀριθμῶν. Ἴσως ἡ λύσις τοῦ προβλήματός μας νὰ εἶνε ἡ ἑξῆς: ἔργον τοῦ ἀστρονόμου εἶνε νὰ συναρμολογήσῃ ἓνα σύστημα συνεπὲς ἀφηρημένων ἐνοιῶν ἀναφερομένων εἰς ἓνα εἰδικὸν πεδίον, τουτέστιν εἰς τὸ πεδίον τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ὁ Πλάτων περιγράφει τὴν ἀστρονομίαν ὡς τὴν ἐπιστήμην τῆς θεωρητικῆς μορφῆς τῆς κινήσεως καὶ τῶν ποικίλων αὐτῆς ὑποδιαίρέσεων καὶ σχημάτων, ἐπιστήμην ὅχι τῶν καθ' ἕκαστον καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὑπαρχόντων οὐρανίων σωμάτων, ἀλλὰ «τῆς ἀληθινῆς ταχύτητος καὶ βραδύτητος κατὰ τὸν ἀληθῆ ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὰ ἀληθῆ σχήματα, τόσον ἐν σχέσει πρὸς ἀλληλα ὅσον καὶ ὡς μέσα μεταφορᾶς τῶν πραγμάτων ποὺ φέρουν» (529 D).

Ἡ στάσις τοῦ Πλάτωνος ἔναντι τῶν μαθηματικῶν ἦτο κατὰ παράδοξον τρόπον ἐπαμφοτερίζουσα. Ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἐπαινεῖ τὰ μαθηματικά ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν διαλεκτικὴν, διότι χρησιμεύουν διὰ νὰ προπονεῖται τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἰκανότητα νὰ σκέπτεται ἀφηρημένως: μάλιστα ὅταν ἀντελήφθῃ τὸ μέγεθος τῆς ἐπικρατούσης ἀμαθείας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀσυμμέτρων, λέγει ὅτι μεγάλως ἔξεπλάγη καὶ ἐντρέπετο τόσον διὰ λογαριασμόν του ὅσον καὶ διὰ λογα-

ριασμόν τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει, καὶ χαρακτηρίζει τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ὡς κτηνώδη (Νόμοι 819 D, E). Καὶ ὅμως, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἀναφέρει εἰς ἓνα ἄλλο χωρίον ὅτι σπανίως συνήντησεν ἓνα μαθηματικὸν ποῦ νὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ σκέπτεται λογικῶς (Πολιτεία 513 E). Ἡ διαφορὰ ἣ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ βάθος αὐτῆς τῆς φαινομενικῆς ἀντιφάσεως εἰς τὴν στάσιν τοῦ Πλάτωνος ἦτο ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν μαθηματικῶν ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ εἶνε καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα πράγματι διδάσκονται.

Οἱ μαθηματικοὶ συμβαίνει πολλάκις νὰ εἶνε μᾶλλον ζωέμποροι παρὰ θεωρητικοὶ ἐπιστήμονες, ἂν καὶ ὁ Πλάτων δὲν μεταχειρίζεται αὐτὰς ἀκριβῶς τὰς λέξεις. Ἐκεῖνο ποῦ λέγει εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ γεωμετρία καὶ ἀριθμητικὴ πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὰ «μαθηματικὰ τῶν πολλῶν» τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὴν πώλησιν, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὰς οἰκοδομὰς (Φίληβος 56 D, 57 A). Κατὰ ταῦτα α) τὰ μαθηματικὰ πρέπει νὰ διδάσκονται κανεὶς ὡς θεωρητικὸν μάθημα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν, β) εἶνε σπουδὴ τῶν ἀφηρημένων μορφῶν (εἰδῶν) καὶ ὄχι τῶν σωμάτων τὰ ὁποῖα ἐνσωματώνουν τὰς μορφὰς αὐτάς. Ἄν καὶ εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ γεωμέτρης χρησιμοποιεῖ ὄρατὰς μορφὰς ὁποῖαι εἶνε τὰ γραφόμενα σχήματα, καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν, «δὲν σκέπτεται ὅμως αὐτὰ ἀλλὰ ἐκεῖνα πρὸς τὰ ὁποῖα αὐτὰ ὁμοιάζουν καὶ ἔξακολουθεῖ τὰς ἐρεῦνας πρὸς χάριν τοῦ τετραγώνου ὡς τοιούτου ἢ τῆς διαγωνίου ὡς τοιαύτης καὶ ὄχι χάριν τῆς εἰκόνας αὐτῶν τὴν ὁποίαν ζωγραφίζουν». (Πολιτεία 510 D). «Ἔργον τῆς γεωμετρίας δὲν εἶνε νὰ κάμη διαγράμματα ἀλλὰ νὰ ἀνευρίσκη τὰ ὄντα». (Εὐθύδημος 290 C). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀριθμητικὴν, τὸ ἔργον τῶν μαθηματικῶν δὲν εἶνε νὰ προσθέτουν βόας καὶ στρατούς· ἀριθμητικὴ εἶνε ἡ μελέτη τῶν ἀριθμῶν, ὄχι τῶν ἀριθμουμένων πραγμάτων (Πολιτεία 525 D). «Δύο καὶ δύο ἴσον τέσσαρα», δὲν εἶνε διαπίστωσις ποῦ ἀφορᾷ ζεύγη πραγμάτων ποῦ βλέπομεν καὶ ἐγγίζομεν, ἀλλὰ ποῦ ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀριθμοὺς δύο καὶ τέσσαρα κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν (525 C, D). Τὰ μαθηματικὰ, καθὼς βλέπομεν, ἀποχωρίζονται, δὲν ἀφοροῦν τὴν ὑπαρξίν· αἱ προτάσεις των κατ' οὐδένα λόγον ἀναφέρονται εἰς τὰ πράγματι ὑπάρχοντα πράγματα, καὶ ἡ ἀλήθεια των διάκειται ἀδιαφόρως πρὸς

τὴν πάροδον τῶν γεγονότων. Αἱ μαθηματικαὶ ἐκφορᾶσαι ἔχουν νὰ κάμουν μὲ «ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει πάντοτε καὶ ὄχι μὲ ἐκεῖνο ποὺ γίνεται καὶ παρέρχεται» (527 B). γ) Τὰ μαθηματικά [δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν πρὸς πράξεις εἴτε μαθηματικάς εἴτε οἰασδήποτε ἄλλας. Εἰς τὸ σχολεῖον μᾶς λέγουν ὅτι ἐὰν προσθέσωμεν ἓν εἰς τὸ ἓν γίνεται τοῦτο δύο, ὡς ἐὰν νὰ ἦτο δυνατόν ἓνας ἀριθμὸς νὰ μεταβληθῆ διὰ μιᾶς προσθήκης. Καὶ ἄλλο χειρότερο, μᾶς λέγουν ὅτι ἐὰν διαιρέσωμεν τὸν ἀριθμὸν ἓν ἀποκτῶμεν δύο· ἡ διαίρεσις ὅμως δὲν δύναται νὰ πολλαπλασιάσῃ (Φαίδων 96 E, 97 A). Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ἡ μονὰς δὲν ἔχει μέρη καὶ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ διαιρεθῆ, οὔτε εἶνε δυνατόν ἡ μονὰς νὰ αὐξηθῆ, διότι ὁ ἀριθμὸς ἓν εἶνε ταυτὸς πρὸς ἑαυτόν. Ὅταν εἰς τὸ ἓν προσθέσωμεν ἓν, αἰτία τῶν δύο δὲν εἶνε ἡ πρόσθεσις ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ (μέθεξις) εἰς τὴν δυάδα (Φαίδων 101 C) : τὸ δὲ δέκα εἶνε μεγαλείτερον τοῦ ὀκτώ ὄχι κατὰ δύο ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀριθμὸν (101 B). Μὲ μίαν λέξιν, αἱ πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς, ὅπως ἡ πρόσθεσις, ἡ ἀφαιρέσις καὶ ἡ διαίρεσις, δὲν ἔχουν καμμίαν θέσιν εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ὅταν τὴν ἐρμηνεύσωμεν ὡς τὴν τυπικὴν φύσιν τοῦ ἀριθμοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ τετραγωνίζεῖν κτλ. εἰς τὴν γεωμετρίαν (Πολιτεία 527 A).

Καὶ ὅμως τὰ μαθηματικά δὲν εἶνε ἐπιστήμη (γνώσις), διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν κρίνουν καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ φθάσουν εἰς πρῶτας ἀρχάς. Εἰς τὴν γεωμετρίαν καὶ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν δεχόμεθα τὰς ἐννοίας τοῦ περιττοῦ, τοῦ ἀρτίου, τῆς γωνίας χωρὶς νὰ δώσωμεν κανένα λόγον περὶ αὐτῶν. Ἐπίσης, τὰ μαθηματικά ἐκκινοῦν ἀπὸ ὑποθέσεις τὰς ὁποίας ἀφήνουν «ἀκινήτους», δηλαδή τὰς ὁποίας δὲν συζητοῦν καθόλου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ὅτι εἰς τὰ μαθηματικά ὄνειρευόμεθα περὶ τοῦ ὄντος χωρὶς νὰ ἔχωμεν σαφῆ ἰδέαν περὶ αὐτοῦ ἐν καταστάσει ἐγρηγόρσεως (533 C). Θὰ εἶπομεν ἄρα γε ὅτι τὰ μαθηματικά θὰ μεταβληθοῦν εἰς θεὰν ἐν ἐγρηγόρσει ὅταν θὰ ἀλλάξουν μορφήν καὶ θὰ γίνουν λογική ;

Ὅλα τὰ μαθήματα περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἕως τώρα—ἀρμονία, ἀστρονομία, μαθηματικά—δὲν εἶνε παρὰ τὸ προοίμιον εἰς τὸ δυσχερὲς μάθημα τῆς διαλεκτικῆς. Πρὶν ὅμως φθάσωμεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν μελωδίαν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν μίαν ἀκόμη προκατα-

κτικὴν μουσικὴν φράσιν· ἐννοοῦμεν τὴν μελέτην τῆς μεταξύ των συσχετίσεως τῶν διαφόρων μαθημάτων (531 D).¹⁾ Ἡ διάνοια (διανόησις) ἀντιπροσωπεύει τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐνδιαμέσου γενικότητος κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ συγκεχυμένα ὀλοκληρώσεις τῆς δόξης (γνώμης) κατατέμνονται εἰς ἓνα ἀριθμὸν διακεκριμένων περιοχῶν ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μία ἔχει τὰς ἰδίας ἐαυτῆς ἀρχὰς ὀλοκληρώσεως. Μία προσπάθεια ὅμως ποὺ θὰ ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ τελειωτικὴν ἐνότητα διὰ τῆς συσχετίσεως τῶν διαφόρων διακεκριμένων μαθημάτων, δὲν εἶνε ἀληθινὰ φιλοσοφική, διότι γίνεται πρὸς ἓνα εἰδικὸν σκοπὸν (ad hoc) καὶ δὲν καταφεύγει εἰς μίαν πρώτην ἀρχήν. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελευταίαν καὶ ἀνωτάτην ἐνότητα (ἐν) μὲ τὸ νὰ παρατάξωμεν πλησίον ἀλλήλων μερικὰς μόνον ἀπόψεις· ἡ διαλεκτικὴ ἀρχίζει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ὑποκαθιστᾷ μίαν συνοπτικὴν ἀποψιν εἰς τὰς εἰδικὰς ἀπόψεις τῶν λεγομένων ἐπιστημῶν. Ἡ διαλεκτικὴ εἶνε ἡ ἐπιτευξις τῆς ἐνότητος τὴν ὁποῖαν ὀνειρευόμεθα εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς διανόιας (διανοήσεως), Ἐπὶ πλέον εἰς τὴν διαλεκτικὴν πραγματοποιοῦμεν τὸ ἰδεῶδες τῆς λογικῆς ἀποδείξεως τὸ ὁποῖον μόνον διαβλέπομεν εἰς τὴν διάνοιαν (διανόησιν). Ἐπὶ παραδείγματι, ὁμιλῶν ὁ Πλάτων περὶ τῶν λεγομένων ἐπιστημόνων λέγει: «Αὐτὸ συμβαίνει μὲ τοὺς γεωμέτρας, τοὺς ἀστρονόμους καὶ τοὺς λογιστικούς, οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν τί νὰ κάμουν μὲ τὸ θήραμά τους ἀλλὰ ποὺ ξεύρουν μόνον πῶς νὰ κυνηγήσουν· παραδίδουν λοιπόν, νομίζω, ὅτι ἔχουν εὔρει εἰς τοὺς διαλεκτικούς διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὸ καταλλήλως, εἰάν εὔρουν τοιούτους ἀνθρώπους ποὺ νὰ μὴ εἶνε ἐντελῶς κούτσουρα». (Ἐὐθύδημος 290 C). Οἱ λεγόμενοι ἐπιστήμονες δὲν γνωρίζουν τί πράττουν· εἰς τὴν διαλεκτικὴν τὸ πνεῦμα ὄχι μόνον ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὑποθέσεις ἐχρησιμοποίηθησαν ὡς ἀρχαί, ἀλλὰ, πρᾶγμα πολὺ σπουδαιότερον, κατορθώνει νὰ προσαγάγῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀπόδειξιν. Ἡ διαλεκτικὴ εἶνε πλήρης αὐτο-κριτικῆς, καὶ αὐτο-γνωσίας. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν ὅπου, ὅπως εἰς τὴν διάνοιαν (διανόησιν) τὸ πνεῦμα δὲν ἀντιλαμ-

1) Βλέπομεν οὕτω ὅτι καὶ ἐν ἀκόμῃ μειονέκτημα τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς διανοήσεως (διάνοια) εἶνε ὅτι εἶνε περιορισμένα εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν.

βάνεται τὴν αὐτάρεσκον ἄγνοιαν, προχωρεῖ τοῦτο διὰ τῆς κατανοήσεως τῆς ἀγνοίας του πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιστήμην (γνώσιν).

* * *

Αὐστηρῶς ἐξετάζοντες τὸ πρᾶγμα θὰ εἴπομεν ὅτι δύο εἶνε τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς διαλεκτικῆς: α) ἡ ἀποδεικτικὴ γνώσις καὶ β) ἡ ἀφηρημένη γνώσις. Εἰς τὴν διαλεκτικὴν κατασκευάζομεν ἓνα σύστημα προτάσεων πού βασίζονται ἐπὶ μιᾷ γνωστῆς πρώτης ἀρχῆς, καὶ κατανοοῦμεν τὰς καθαρὰς ιδέας χωρὶς τὴν μεσολάβησιν συμβόλων. Ἀρχίζομεν μὲ τὸ πρῶτον χαρακτηριστικόν· ὁ Πλάτων λέγει ὅτι ἡ διαλεκτικὴ καταστρέφει («ἀναίρει») τὰς ὑποθέσεις (533 C)· τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ νοῦς ἐγκαταλείπει καὶ ἀποβάλλει τὴν δογματικὴν αὐτοῦ στάσιν ἔναντι τῶν ἐπιστημονικῶν εἰλημμάτων καὶ ἐξετάζει ταῦτα κριτικῶς. Κατόπιν τούτου μεταχειρίζεται τὰς ὑποθέσεις ὡς ὑποστηρίγματα καὶ ὀρητήρια («ἐπιβάσεις καὶ ὀρμάς» 511 B) καὶ ἀνεργεῖται οὕτω μέχρι τῆς πρώτης ἀρχῆς. Μετὰ τὴν ἀνοδὸν ἔρχεται ἡ κάθοδος, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐξαγάγῃ κανεῖς τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχήν. Ὁ τρόπος ἐνεργείας κατὰ τὴν ἀνοδὸν διαφέρει τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν τρόπον ἐνεργείας κατὰ τὴν κάθοδον ὥστε εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὴν φύσιν ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν. Προχωροῦντες πέραν οἵασδήποτε δητῆς δηλώσεως τοῦ Πλάτωνος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν συλλογισμὸν πρὸς πρώτας ἀρχὰς καὶ συλλογισμὸν ἀπὸ πρώτων ἀρχῶν. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ πρώτου εἴδους δὲν εἶνε καθόλου αὐστηρός: δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀπόδειξις τῶν πρώτων εἰλημμάτων, διότι ἀπόδειξις εἶνε ἡ συναγωγὴ ἐκ πρώτων προϋποθέσεων. Ὅμως, ἂν καὶ αἱ πρώται προτάσεις τῆς γνώσεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδειχθοῦν, δὲν εἶνε οὔτε καὶ αὐθαίρετοι, διότι εἰ ἦσαν αὐθαίρετοι τότε ὅλα τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐξάγομεν ἐξ αὐτῶν—δηλαδὴ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μαθηματικῶν μαθημάτων—θὰ ἦσαν ἐπίσης αὐθαίρετα καὶ ἀβέβαια. Ἐὰν κατ' ἀρχὴν ὑπάρχῃ γνώσις—καὶ ὅτι ὑπάρχει τοιαύτη δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου ὁ Πλάτων—θὰ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ μία μέθοδος διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς πρώτας ἀρχὰς, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶνε ἡ μέθοδος τῆς ἀποδείξεως, ἀλλ' εἶνε διαλεκτικὴ. Τὶ ἀκριβῶς εἶνε ἡ μέθοδος τῆς διαλεκτικῆς

ὁ Πλάτων δὲν τὸ λέγει — ἴσως διὰ τὸν βάσιμον λόγον ὅτι μὲ τὸ νὰ τὴν διατυπώσῃ θὰ τὴν μετέβαλλεν εἰς προϋπόθεσιν. “Ὅπως ἐσημειώσαμεν ἤδη, ἡ διαλεκτικὴ προχωρεῖ πρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν χρησιμοποιοῦσα ὑποθέσεις ὡς ὁρητήρια («ὁρμάς» 511 B)· καὶ εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ ὁ Πλάτων φθάνει εἰς κάποιον συμπέρασμα ἐξετάζων διαδοχικῶς τὰς διαφόρους δυνατὰς λύσεις, ἐρευνῶν, ἀπορρίπτων καὶ τέλος (καμμιά φορά) παραδεχόμενος μίαν ἐξ αὐτῶν. Ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις μίας δυνατῆς λύσεως, ἡ ὁποία βραδύτερον ἀπορρίπτεται, ἀποτελεῖ ὁλοκληρωτικὸν μέρος τῆς ὅλης διαδικασίας τῆς ἀνακαλύψεως. «Μόνον διὰ τῆς μακρᾶς διεξόδου δι’ ὅλων τούτων εἶνε δυνατόν ὁ νοῦς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν» (Παρμενίδης 136 E). «Σβύσε ὅλα ὅσα εἴπομεν ἕως τώρα» — λέγει μίαν ἄλλην φοράν — «καὶ κύτταξε μήπως εἶσαι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῆς καλλίτερα τώρα πού ἔχεις προχωρήσει ἕως αὐτὸ τὸ σημεῖον» (Θεαίτητος 187 B). Μόνον μὲ ἐκφράσεις, ὁποῖαι εἶνε ἐκεῖναι τὰς ὁποίας καμμιά φορά μεταχειρίζεται ὁ Πλάτων, εἶνε δυνατόν νὰ περιγραφῆ ἡ διαλεκτικὴ — ὅπως: τὸ νὰ τρίβῃ κανεὶς πρὸς ἀλλήλας διαφόρους συγκρουομένας ὑποθέσεις, ἢ ὅταν τὸ πνεῦμα ἐξετάζει διαδοχικῶς διαφόρους δυνατὰς περιπτώσεις ὑπὸ τὸ φῶς τῶν περιστάσεων, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει. «Μόνον ὅταν καταγίνεται κανεὶς συνεχῶς μὲ αὐτὸ τὸ θέμα καὶ ἀσχολεῖται μὲ αὐτό, γεννᾶται ἡ ἀλήθεια ἐντὸς τῆς ψυχῆς, αἰφνιδίως, ὅπως ἡ φωτιὰ πού ἀνάπτει ἀπὸ μιὰ σπίθα, καὶ κατόπιν διατηρεῖται μόνη της». (Ἐπιστολαὶ 341 CD). Τὸ συμπέρασμα ἔρχεται σὰν ἀστραπή· αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία ἐγγύησις ὅτι θὰ προβάλλει· μερικοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους τελειώνουν χωρὶς κανὲν συμπέρασμα. Ὁ συλλογισμὸς ἐκ δεδομένων προτάσεων εἶνε ἀναλυτικὸς, ἀφοῦ τὸ συμπέρασμα ἀποκαλύπτει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περιείχετο εἰς τὰς προτάσεις ἐκείνας: ἔχει βεβαιότητα, ἀλλὰ δὲν μᾶς παρέχει καμμίαν νέαν γνῶσιν. Ὁ συλλογισμὸς πρὸς πρώτας ἀρχὰς μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἀνακαλύψεις: εἰς τὸ τέλος ἑνὸς τοιούτου συλλογισμοῦ ὑπάρχει περισσοτέρα γνῶσις παρὰ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐπίσης δὲ καὶ περισσοτέρα σαφήνεια. Καὶ ἐνῶ εἰς τὴν κάθοδον ξεκιννοῦμεν ἀπὸ σταθερᾶς καὶ καθωρισμένης ἐννοίας, εἰς τὴν ἀνοδον ἡ ἀφαιρηθρία μας λαμβάνει χώραν ἀπὸ ἀσαφεῖς καὶ ἀορίστους ἐννοίας, τὰς ὁποίας μεταβάλλομεν καὶ καθορίζομεν προχωροῦντες.

Εἰς τὴν κάθοδον ὁ νοῦς ἀναστρέφει τὴν πορείαν του· προχωρεῖ πρὸς τὰ κάτω πρὸς ἓνα συμπέρασμα διὰ μέσου διαφόρων ἐνδιαμέσων σταδίων (Πολιτεία 511 Β). Καὶ εἰς τὴν διαλεκτικὴν ὑπάσχει κάθοδος ὅπως καὶ εἰς τὴν διάνοιαν (διανόησιν)· ἡ κάθοδος ὅμως τώρα ξεκινάει ἀπὸ μίαν πρώτην ἀρχὴν ἀνὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ μίαν ὑπόθεσιν. Ἡ πρώτη ἀρχὴ—ἀνὰ ὅσον ὁ Πλάτων δὲν ἀναφέρει εἰς τὸ μνημονευθέν χωρίον ποία εἶνε αὕτη—πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ· ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδέαν συνάγομεν συμπεράσματα τὰ ὅποια καλύπτουν ὀλόκληρον τὸ πεδίον τοῦ ὄντος. Ἡ διαλεκτικὴ εἶνε μέθοδος ἐρεῦνης «ἡ ὅποια προσπαθεῖ συστηματικῶς νὰ καθορίσῃ τὸ τί κάθε πράγμα εἶνε εἰς ὅλας τὰς ἐμφανίσεις («περὶ παντός,» Πολιτεία 533 Β). Ὁ Πλάτων προδιαγράφει ἓνα ἰδεῶδες γνώσεως εἰς τὴν ὁποίαν κάθε μία πρότασις ἀποδεικνύεται αὐστηρῶς, πλὴν μόνῃς τῆς πρώτης, εἰς τὴν ὁποίαν φθάνομεν διὰ συλλογισμῶν, ἡ ὅποια εἶνε ἀπολύτως γενικὴ κατὰ τὴν ἔκτασίν της, καθόσον ἐκτείνεται ἐπὶ παντὸς στοιχείου τοῦ ὄντος καὶ ἡ ὅποια εἶνε ἐντελῶς καὶ καθ' ὀλοκληρίαν ἐκ τῶν προτέρων ὀλοκληρωμένη. Διὰ τὸν Πλάτωνα ὀλόκληρος ἡ γνώσις ἀποτελεῖ μίαν ἐνότητα· ἡ μεταφυσικὴ δὲν εἶνε καὶ διάφορον καὶ ξεχωριστὸν ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας, οὔτε αἱ ἐπιστῆμαι ἀναμεταξύ των. Ἡ μεταφυσικὴ, ὡς ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἀρχῶν, μᾶς παρέχει συμπεράσματα τὰ ὅποια χρησιμεύουν ὡς πρῶται προτάσεις εἰς τὰς ἐπιστήμας.

Εἰς ὅλα τὰ κατώτερα ἐπίπεδα, ὁ νοῦς περιορίζεται εἰς τὴν θέαν εἰδώλων· μόνῃ ἡ διαλεκτικὴ εἰσδύει εἰς τὰς ἀρχετύπους οὐσίας τῶν πραγμάτων. Κατὰ ταῦτα, ἡ διαλεκτικὴ εἶνε καθ' ὅλα της τὰ στάδια ἀφηρημένη, εἶνε ἡ γνώσις τῶν εἰδῶν χωρὶς καμμίαν ἀναφορὰν εἰς τὴν ἐνσωμάτωσίν των εἰς τὰ συγκεκριμένα πράγματα καὶ χωρὶς τὴν χρῆσιν οἰωνδήποτε εἰδώλων (532 Α). Αὐτὸ εἶνε ὁ διαλογισμὸς καὶ συνίσταται εἰς δύο ἐνεργείας: εἰς τὸν ὀρισμὸν καὶ εἰς τὴν διαίρεσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος εἶνε ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν καθ' ἕκαστον εἰδῶν καὶ ἡ δευτέρα ἡ ἐξέτασις τῶν τύπων τῶν μεταξὺ αὐτῶν σχέσεων. Ἄς ἀρχίσωμεν μὲ τὸν ὀρισμὸν. Ὁ νοῦς ἐπιτυγχάνει μίαν ἄμεσον θέαν τοῦ καθαροῦ εἴδους ἡ ὅποια εἶνε συγγενὴς πρὸς μίαν διὰ τοῦ λόγου ἀντίληψιν («κατιδεῖν»). Ἡ θέα ὅμως αὕτη δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν ἀπαρχὴν· θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὁποῖον τι εἶνε ἐκεῖνο ποῦ εἶνε (Πο-

λιτεία 477 B): να «δώσωμεν λόγον» περί ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβανόμεθα. Ἡ ἄμεσος θεά δὲν εἶνε ἀρκετή· πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ λογικὸν στοιχεῖον, δηλαδή ὁ ὁρισμὸς ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἐλάβομεν θεάν. «Θέλομεν νὰ καταστήσωμεν δῆλον διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τὸ ἀντικείμενον (δηλ. τὸ εἶδος) τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν» (Φαῖδρος 265 D). Εἰς τὴν ἄμεσον θεάν ὁ νοῦς «ἄπτεται» τοῦ ἀντικειμένου του, εἰς δὲ τὸν ὁρισμὸν ἐξηγεῖ τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἔχομεν λοιπὸν τὴν γνωριμίαν μὲ τὴν ἰδέαν καὶ κατόπιν τὴν περιγραφὴν αὐτῆς. Ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη τῆς ἐξηγήσεως καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ. «Καὶ δὲν εἶνε ἄρα γε τοῦτο ἀληθὲς ὁμοίως καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν—ὅτι δηλ.: ὅποιος δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὀρίση διὰ τοῦ λόγου καὶ νὰ ἀφαιρέση καὶ ξεχωρίση ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα τὴν ἄποιον ἢ ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ὅποιος δὲν εἶνε εἰς θέσιν, ὡσὰν νὰ εἶνε εἰς τὴν μάχην, νὰ δεχθῆ καὶ νὰ διέλθῃ δι' ὅλων τῶν βασάνων καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὰ πάντα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς οὐσίας καὶ ὄχι τῆς ἀπλῆς γνώμης, καὶ νὰ πράξῃ ὅλα ταῦτα χωρὶς νὰ σκοντάψῃ καθόλου εἰς τοὺς συλλογισμοὺς του—δὲν θὰ εἴπεις ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα αὐτὴν δὲν γνωρίζει πράγματι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν;» (Πολιτεία 534 BC). Ἡ βάσανος ὅτι ἔχει κανεὶς τὴν γνώσιν εἶνε ἢ ἰκανότης του νὰ δώσῃ λόγον περὶ ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ἄμεσον γνώσιν· «διαλεκτικὸς εἶνε ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐξαγάγῃ ἓνα λόγον τῆς οὐσίας τοῦ κάθε πράγματος» (534 B).

Ὁ ὁρισμὸς, λέγει ὁ Πλάτων, δὲν πρέπει νὰ ἀνάγῃ τὸ γνωστὸν εἰς τὸ ἀγνωστον, τὰ δὲ ἀποτελοῦντα αὐτὸ στοιχεῖα ἀνάγκη νὰ εἶνε γνωστὰ εἰς τὸν νοῦν (Μένων 75 C, 76 D). Εἰς τί, ἀκριβῶς, συνίσταται ὁ ὁρισμὸς; Εἰς τὸν Σοφιστήν ὁ Πλάτων μᾶς παρέχει ἀρκετὰ παραδείγματα τοῦ ὁρισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ ὀρίζειν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀπαριθμῆ κανεὶς τὰς σχέσεις τῆς ἀναμίξεως καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, τὰς ὁποίας ἓνα ὠρισμένον εἶδος εἶνε δυνατόν νὰ ἔχῃ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ σύνολον τῶν εἰδῶν. Διὰ τοῦ ὁρισμοῦ ξεχωρίζομεν ἓνα εἶδος ἀπὸ μίαν ὁμάδα εἰδῶν καὶ φέρομεν αὐτὸ ὑπὸ ἓνα γένος, δεικνύοντες συγχρόνως τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ τὸ διακρίνουν ἐντὸς τοῦ γένους τούτου.

Μεταξὺ τῆς ἀπλῆς θέας καὶ τῆς ἐξηγήσεως, καὶ οἶσιν ὁδηγοῦσαι ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν, εὐρίσκειται ἡ λειτουργία τοῦ διαλογισμοῦ. «Μία γενικὴ ἔννοια σχηματίζεται μὲ τὸ νὰ ἀθροίζωμεν εἰς μίαν ἐνότητα (διὰ τοῦ λόγου) τὰς πολλαπλὰς ἀντιλήψεις τῶν αἰσθήσεων· τοῦτο δὲ εἶνε ἡ ἀνάμνησις τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια κάποτε εἶδεν ἡ ψυχὴ μας» (Φαῖδρος 249 C). Εἰς τὴν ἐπαγωγὴν ἀνακαλύπτομεν ἐκεῖνο πού ἐγνωρίζομεν ἤδη ἀνέκαθεν. Ἡ συνάθροισις τῶν δεδομένων δὲν παρέχει συγχρόνως καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἐνότητος αὐτῶν· ἀπλῶς προπαρασκευάζει τὸν δρόμον πρὸς αὐτήν. Παραβάλλοντες τὴν δικαιοσύνην εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὴν δικαιοσύνην εἰς τὴν Πολιτείαν, «τριβόντες αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας ὡς ἐὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ πυρρίων, θὰ εἶνε δυνατόν νὰ κάμωμεν τὴν φλόγα τῆς δικαιοσύνης νὰ λάμψη αἰφνιδίως» (Πολιτεία 435 A). Ἀντὶ ὅμως νὰ ἀρχίσωμεν μὲ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὡς ἀφειτηρίαν τὰς ἐννοίας: ἔχομεν, τουτέστι, τὴν βαθμιαίαν μετάβασιν ἀπὸ τῶν συγκεκριμένων πραγμάτων πρὸς τὰς σαφεῖς ἰδέας. Ἀρχίζομεν μὲ μίαν εἰκόνα ἢ μὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φύσιν. Ὅταν δύο ἢ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀρχίζουν μίαν συζήτησιν ἓνα κοινὸν ὄνομα χρησιμεύει εἰς αὐτοὺς ὡς σημεῖον συναντήσεως. Μολονότι ὁμοῦ οἱ χρησιμοποιούμενοι ὄροι εἶνε ὅμοιοι, ἓνα ἕκαστον ἄτομον ἔχει διάφορον, ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὸ ἰδέαν περὶ αὐτῶν, καὶ ἡ σημασία καθενὸς ἀτόμου εἶνε ὁριστος. Εἰς τὴν ἀρχὴν «ἡ συνομιλία μας εἶνε ἀκριβῆς ὅπως μία εἰκὼν ἐνὸς ζώου, τοῦ ὁποίου φαίνεται μὲν ὅτι εἶνε ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη ἀποκτήσῃ τὴν σαφήνειαν πού προσδίδουν αἱ χρωστικαὶ οὐσίαι καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν χρωμάτων» (Πολιτικὸς 277 C). Ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας φθάνομεν εἰς τὴν σαφήνειαν εἶνε ἡ τῆς ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως—μία συνομιλία μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν μας. «Ἡ μεθοδικὴ σπουδὴ ὄλων αὐτῶν τῶν σταδίων, πού διαδικῶς προχωρεῖ ἀπὸ τὸ ἐν εἰς τὸ ἄλλο, ἐπάνω καὶ κάτω, αὐτὴ εἶνε πού ἐμφυτεύει τὴν γνῶσιν εἰς τὸν νοῦν μας» (Ἐπιστολαὶ 343 E). Καμμιά φορὰ ὁ Πλάτων παρομοιάζει τὴν διαλεκτικὴν πρὸς ἓνα ἀγῶνα δρόμου («διαλεκτικὴ πορεία», Πολιτεία 532 B)· εἶνε δηλαδὴ μία κίνησις τοῦ πνεύματος πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ἀπὸ τῶν δεδο-

μένων πρὸς τὸν ὄρισμόν καὶ τ'ἀνάπαλιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τοῦτο παραθέτει καὶ συγκρίνει ὄνομα καὶ ἀντικείμενον, εἰκόνα καὶ ὄρισμόν. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ὠρισμένος τύπος, μέσον τοῦ ὁποίου νὰ εἶνε δυνατόν νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸ τέρμα, οὔτε καμμία ἀτραπὸς χαραγμένη ἐκ τῶν προτέρων διὰ νὰ βγάλλῃ κανεὶς συμπεράσματα. Ὁ δρομεὺς διαγράφει τὸν δρόμον του ἔφ' ὅσον τρέχει. Ἡ, διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν διαφοροτρόπως, δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον τὸ πραγματικὸν ἀνθρώπινον γεγονός τοῦ διαλογίζεσθαι—δηλαδή μιᾶς ὀργανικῆς λειτουργίας, ἣ ὁποία ὅταν φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα της, φέρει εἰς φῶς τὸν καρπὸν της. «Μὲ αὐτὸ λοιπὸν τὸ μέσον τοῦ νὰ ἐξετάζῃ τὰ ἀντικείμενα σὺτά, συγκρίνοντας τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο—ὀνόματα καὶ ὄρισμούς, ἰδέας καὶ ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων—ἀποδεικνύοντας αὐτὰ μέσον εἰλικρινῶν ἀποδείξεων καὶ χρησιμοποιώντας ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις ποὺ νὰ μὴ περιέχουν κακίαν—μὲ τέτοια μόνον μέσα, καὶ μὲ κανένα ἄλλο, ἐπιτυγχάνεται νὰ λάμψῃ τὸ φῶς τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογικοῦ ἀναφορικῶς πρὸς κάθε ἀντικείμενον εἰς τὸν νοῦν» (Ἐπιστολαὶ 344 Β). Αἱ μέθοδοι διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸν ὄρισμόν καὶ εἰς μίαν πρώτην πρότασιν εἶνε ὅμοιαι.

Ὁ νοῦς ἐνδιαφέρεται νὰ γνωρίζῃ ὄχι μόνον τὴν φύσιν τῶν καθ' ἕκαστον ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ συστηματοποιημένον σύμπλεγμα αὐτῶν. Μίαν τοιαύτην μελέτην ὁ Πλάτων τὴν ὀνομάζει διαίρεσιν—ἐνέργειαν δηλ. τοῦ νὰ κατατάσσωμεν τὰς ἰδέας εἰς ὠργανωμένας ομάδας, ὅπως κατατάσσωμεν τὰ ἀδιαίρετα εἶδη ὑπὸ ἄλλα εἶδη, καὶ ταῦτα πάλιν ὑπὸ γένη. Ὁ Πλάτων μᾶς ἀφίνει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι εἰς τὸ πεδίον τοῦτο εἰσάγει κάτι τὸ νέον : «Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ μὴ ἀποδίδεται καμμία σπουδαιότης εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν κλάσεων ἢ τῶν γενῶν εἰς εἶδη, εἰς τρόπον ὥστε κανεὶς πλέον οὔτε κ'ἂν ἀπειραῖτο νὰ κάμῃ μίαν τοιαύτην διαίρεσιν». (Σοφιστῆς 267 D). Ἡ διαίρεσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ χωρίσῃ κανεὶς τὸ γένος εἰς ἓνα ὠρισμένον εἶδος τὸ ὁποῖον νὰ ἀντιτίθεται εἰς ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη συλλήβδην λαμβανόμενα ὑπὸ ἓνα κοινὸν ὄνομα· ἀλλ' εἶνε ἡ διάρθρωσις τοῦ γένους εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κλάσεις καὶ εἰς τὰ εἰς μίαν ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ἀνήκοντα ὑποδεέστερα εἶδη. Χλευάζων τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ διαιρεῖν, ὁ Πλάτων φέρει τὸ ἐξῆς ὡς παράδειγμα : ὁ γερανός, λέ-

γει, ἓνα ζῶον τὸ ὁποῖον πιθανὸν νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ σκέπτεται, δύναται «νὰ θέσῃ τὸ γένος τῶν γερανῶν ἔναντι ὅλων τῶν ἄλλων ζῴων, καὶ νὰ περιλάβῃ ὅλα αὐτὰ τὰ ἄλλα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ μίαν κοινὴν κατηγορίαν, ὀνομάζων αὐτὰ μὲ ἓνα κοινὸν ὄνομα ἴσως μάλιστα μὲ τὸ ὄνομα θηρία. Ἄς πρᾶσπαθῆσωμεν νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τοιούτου εἴδους πράγματα» (Πολιτικός 263 D). Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀπλῆ ἐνοποίησις δὲν εἶνε ἀρκετὴ. Ἄς παρατηρήσωμεν ἓνα ἄνθρωπον πού σπουδάζει τὰ γράμματα· ἀπλῶς τὸ νὰ λάβῃ τὰ γράμματα καὶ νὰ τὰ περιλάβῃ ὅλα ὑπὸ τὴν μίαν κλάσιν «γράμμα» δὲν σημαίνει νὰ συντάξῃ γραμματικὴν. Οἷοσδήποτε εἶνε εἰς θέσιν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὴν κλάσιν «ἀνθρώπινα ὄντα», χρειάζεται ὅμως νὰ εἶνε κανεὶς ἐπιστήμων διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁμοίως ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ἓνας ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος θὰ διακρίνῃ τὰ διάφορα εἶδη τῶν γραμμάτων. Ἡ γνῶσις εἶναι εἰδικοποίησις: δὲν πρέπει νὰ προχωρῶμεν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλά, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐνδιαμέσων βαθμίδων τῶν εἰδῶν καὶ τῶν γενῶν (Φίληβος 17). Κατὰ ταῦτα, λοιπόν, εἰς τὴν διαίρεσιν τὰ εἶδη κατατάσσονται εἰς σειρὰς στενωτέρων ὁμάδων, καὶ τὰς σειρὰς αὐτὰς συναθροίζομεν πάλιν εἰς εὐρυτέρας κλάσεις, ἕως ὅτου κατορθωθῇ μία πλήρης ὁλοκλήρωσις τοῦ κόσμου τῶν εἰδῶν.

Μὲ τὸ νὰ προβάλλῃ καὶ ἐκθέσῃ τὴν θεωρίαν του περὶ διαλεκτικῆς ὁ Πλάτων ἔρριψεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς γνώσεως ὡς ἑνὸς *a priori* καὶ συναγωγικοῦ συστήματος προτάσεων, ἀντίληψιν, ἡ ὁποία ἐκυριάρχησεν ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα (καὶ βραδύτερον) εἰς τὴν ὀρθολογιστικὴν σχολήν. Τὰ «Καθολικὰ Μαθηματικά» τοῦ Descartes καὶ ἡ Ἠθικὴ τοῦ Σπινόζα εἶνε δυνατὸν νὰ παραβληθοῦν *more geometrico* πρὸς τὴν Καθολικὴν Διαλεκτικὴν τοῦ Πλάτωνος. Ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ Πλάτωνος εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ· τοῦ Σπινόζα εἶνε ἡ οὐσία. Εἰς τοῦ Πλάτωνος τὴν σκέψιν εἶνε δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν μίαν ἀνεπίσημον, ἄτυπον καὶ μίαν τεχνικὴν ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν τῆς διαλεκτικῆς, εἶνε δὲ εὐκολώτερον νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὴν πρώτην παρά μὲ τὴν δευτέραν. Εἰς τὴν βάσιν τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος περὶ ἐπιστήμης (γνώσεως), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διάνοιαν (διάνοη-

σιν), εύρσκεται ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς αὐτο-κριτικῆς, περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἔλεγχον αἱ πρῶται καὶ βασικαὶ προτάσεις, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἔχη κανεὶς ἀντιληφθῆ ὅτι δὲν εἶνε παρὰ προϋποθέσεις. Εὐρίσκομεν ὅμως ἐπίσης καὶ τὴν ἀποψιν ὅτι εἰς τὰς διαφόρους καθ' ἑκάστον ἐπιστήμας τὸ πνεῦμα προβαίνει εἰς ἐκλογὴν ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικῶν καθ' ἑκάστον σημείων ἀπόψεως καὶ ὅτι εἶνε ἀνάγκη, ἐγκαταλείπον ταῦτα, νὰ κατορθώνη ὅπωςδῆποτε νὰ φθάνη εἰς μίαν θέαν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ὁλότητι καὶ ἀκεραιότητι αὐτῶν. Ὁ γράφων θεωρεῖ ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν μίαν θαυμασίαν ἐρμηνείαν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου· εἶνε μία θεωρία πού ὁ καθεὶς εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὴν ἐννοήσῃ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὴν ἀσπάζεται. Τί θὰ κάμωμεν ὅμως μὲ τὸ τεχνικὸν περιεχόμενον τῆς πλατωνικῆς θεωρίας; Ἡ γνῶσις, καθ' αὐτόν, δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμῃ μὲ τὸν πραγματικὸν κόσμον· εἶνε γνῶσις ἀποκλειστικῶς ἰδεῶν κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις των—κάθε εἶδους ἰδέας, τῆς ἰδέας κάθε ἀντικειμένου—ἀλλὰ μόνον τῶν ἰδεῶν. Ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ γνωρίσωμεν τί εἶνε αἱ ἰδέαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν χωρὶς νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν πείραν—π. χ. τί εἶνε αὐτὸ τὸ νὰ εἶνε κάτι τι ἕνας βοῦς, ἢ ἕνας ἄνθρωπος, ἢ πῦρ. Ἡ ἀποψὶς του εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ ὀρθολογισμοῦ, καὶ μᾶς φαίνεται σὰν ἀπίστευτος ἀποψις. Εἴμεθα πρόθυμοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ μέθοδος τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς λογικῆς εἶνε καθαρῶς συλλογιστικά· ὁ Πλάτων φαίνεται σὰν νὰ ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν βιολογίαν τὰς συλλογιστικὰς μεθόδους τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς λογικῆς.

Καὶ ὅμως τὴν σήμερον ἀκούομεν νὰ γίνεται λόγος περὶ νοητῶν ὑποδειγμάτων — ὄχι μόνον εἰς τὰ μαθηματικά ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας — τὰ ὅποια κατασκευάζονται ἐντελῶς a priori. Εἶνε βέβαια ἀλήθεια ὅτι τὸ ὑπόδειγμα τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν θεωρεῖται ὅτι ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῆς πείρας, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ τὰ ὑποδείγματα τῶν γεωμετρικῶν ἐννοιῶν ἀνάγκη νὰ ἔχουν τὴν ἀπαρχὴν των εἰς ὑποδείξεις τῆς πείρας· ἄλλως δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ἀρχὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας νὰ ἐκλέξωμεν ποῖον ἐκ τῶν μαθηματικῶν ὑποδειγμάτων θὰ πρέπει νὰ μελετήσωμεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων ἐπίσης ὑποστηρίζει ὅτι τὸ νοητὸν ὑπόδειγμα εἶνε κάτι τὸ ὁποῖον μᾶς τὸ εὐπεν-

θυμίζει» ἢ πείρα. Ὑποστηρίζει ὅμως ἐπίσης ὅτι τὸ ὑπόδειγμα δὲν ἐπαληθεύεται δι' ἀναφορᾶς εἰς τὴν πείραν. Θὰ εἶνε ἄρα γε ὑπερβολικὸν εἶναι ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην ὅτι οὔτε καὶ συμφώνως πρὸς τὴν νεωτέραν ἀποψιν ἢ πείρα δὲν παρέχει πλήρη ἀπόδειξιν τοῦ νοητοῦ ὑποδείγματος ; Ἡ πείρα δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ καταστήσῃ ἀνενεργὸν ἓνα νοητὸν ὑπόδειγμα — τοῦλάχιστον ὅχι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι δύναται νὰ ἀποδείξῃ αὐτὸ ὡς ψευδές. Εἰς τὴν πείραν εἶνε δυνατόν νὰ εὔρουν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν διάφορα νοητὰ ὑποδείγματα, ἢ δὲ πείρα δὲν μᾶς ἐπιβάλλει νὰ παραδεχθῶμεν ἐν οἷονδήποτε ἐξ αὐτῶν ἢ ἐπιλογὴ γίνεται διὰ λόγους ἐπιβαλλομένους ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ἐπὶ πλέον ὅμως ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι τὸ νοητὸν ὑπόδειγμα εἶνε αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἰς ἐκ τῶν ὄρων τῆς ἀναφορᾶς ἐν τῇ γνώσει—δὲν εἶνε καὶ πού ἀναφέρει χάριν τῆς πείρας. Ὁ νοῦς θὰ πρέπει νὰ μελετήσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ βούς, τοῦ μήλου, τοῦ ἀστέρος, τῆς κινήσεως καὶ καθ' ἑξῆς καθ' ὅν τρόπον ὁ μαθηματικὸς ἐρευνᾷ τὸν ἀριθμὸν. Οὐχ ἦττον ὅμως ἢ ὁμοιότης μεταξὺ τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς συγχρόνου μαθηματικῆς μεθόδου εἶνε μόνον φαινομενική. Ὁ μαθηματικὸς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς δὲν εἶνε καὶ πολὺ βέβαιος εἶναι ἐκεῖνο πού μελετᾷ εἶνε πραγματικόν, καὶ πιθανῶς νὰ μὴ τὸν ἐδιαφέρει τοῦτο καθόλου· διὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ νοητὸν ὑπόδειγμα μᾶς ἐμφανίζει τὸν ἀληθινὸν κόσμον τῶν εἰδῶν (Παρμενίδης 132 B, C) εἰς τὰ ὅποια διαρθροῦται ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅπως δὲ ὁ κόσμος τῶν εἰδῶν εἶνε καθωρισμένος, καθ' ὅμοιον τρόπον εἶνε καθωρισμένον καὶ ἀμετάβλητον καὶ τὸ νοητὸν ὑπόδειγμα, ἐνῶ ἡ νεωτέρα θεωρία τῆς γνώσεως ὁμιλεῖ περὶ ἐναλλασσομένων νοητῶν συμπλεγμάτων.

Βεβαίως εἶνε τελείως ἐσφαλμένον νὰ ὁμιλῶμεν περὶ «τῆς νεωτέρας ἀπόψεως» ὡσάν νὰ ἦτο αὕτη μία καὶ μόνη, καὶ τελείως καθωρισμένη· ὑπάρχουν πλεῖστα καὶ διάφορα νεώτερα ρεύματα, ὃ δὲ γράφων δὲν ἔχει τὴν ἀπαίτησιν νὰ εἶνε τόσον κάτοχος αὐτῶν ὅσον θὰ ἔπρεπε νὰ εἶνε. Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀποκρούσωμεν οἷανδήποτε ὑπόνοιαν ὅτι ἡ ἀξία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος θὰ ἔπρεπε νὰ μετρηθῇ μετὰ τὸν βαθμὸν τῆς συμφωνίας αὐτῆς πρὸς τὰς νεωτέρας ἀπόψεις. Ἐπειδὴ ὅμως ὁμιλοῦμεν τὴν σήμερον καὶ ἀπευθυνόμεθα πρὸς πρόσωπα τὰ ὅποια ζοῦν εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν διὰ τοῦτο ἐνομίσαμεν ὅτι μετὰ τὸ

νά δείξωμεν πῶς τὰ προβλήματα μας, καὶ μέχρις ὠρισμένου σημείου αἱ λύσεις μας εἶνε ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ Πλάτωνος, θὰ καταστήσομεν πλέον ζωηρὰν διὰ τὸν ἀναγνώστην τὴν ἀποψιν τοῦ Πλάτωνος, πλέον καταληπτὴν καὶ μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ πλέον πιθανήν.

Μία κριτικὴ ποὺ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀπευθυνθῆ ἔναντιον τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος περὶ ἐπιστήμης (γνώσεως) εἶνε ὅτι αὕτη ἐρμηνεύει τὴν γνῶσιν ὡς ταξινόμησιν μᾶλλον παρὰ ὡς μέτρησιν· ὅτι κατὰ συνέπειαν μᾶς παρουσιάζει ἓνα ἰδανικὸν τὸ ὅποιον εἶνε στεῖρον ἀπὸ ἀπόψεως ἀποτελεσμάτων καὶ τὸ ὅποιον εἶχε ἐπιβλαβὴ ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καί, δι' αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετέπειτα σκέψεως. Οὐχ ἦττον δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἔχωμεν πλήρη βεβαιότητα περὶ τοῦ πῶς ἀντελαμβάνετο ὁ Πλάτων τὴν διαίρεσιν. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι ὁμιλεῖ περὶ ταξινόμησεως τῶν εἰδῶν, δὲν εἶνε ὅμως σαφὲς πῶς ἐρμηνεύει κάθε εἶδος. Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὰ εἶδη εἶνε οὐσίαι μὴ ἐπιδεκτικαὶ ἀπολύτως καμμιάς ἀναλύσεως — ὅτι εἶνε ἓνα «τί», ὅπως: μέλαν, σκληρὸν καὶ στρογγυλὸν — καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ διαίρεσις δὲν εἶνε παρὰ ἓνα εἶδος λογικοῦ καὶ ἴσως λεκτικοῦ παιγνιδιοῦ μὲ τὰς ἐννοίας; Ὁ γράφων δὲν νομίζει ὅτι τοιοῦτον τι συμβαίνει. Ὁ Πλάτων παρεδέχετο μίαν μαθηματικὴν ἀντίληψιν τῶν εἰδῶν· ὁ ὀρισμός, κατὰ τελευταῖον λόγον, σημαίνει τὴν ἐξίσωσιν μιᾶς ἰδέας πρὸς ἓνα κάποιον εἶδος λόγου. Ἐὰν τὸ τοιοῦτον εἶνε ἀληθές, τότε, ἡ διαλεκτικὴ δὲν εἶνε μιὰ στεῖρα ταξινόμησις· εἶνε μαθηματικὴ ἀνάλυσις καὶ μέτρησις.

Ὅταν ὀλίγον ἀνωτέρω ἐλέγομεν ὅτι ὁ Πλάτων εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ ὀρθολογισμοῦ εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν περιγραφὴν ποὺ δίδει τῆς ἐπαγωγικῆς φάσεως τῆς διαλεκτικῆς. Ἀλλὰ εἰς τὴν γνώμην του περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπαγωγῆς ὁ Πλάτων εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον μονόπλευρος ἀπὸ τοὺς ὀρθολογιστὰς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος. Ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ ἐπαγωγῆς δὲν ἐννοοῦμεν ἀπλῶς τὸ νὰ συνάγωμεν γενικοὺς νόμους ἀπὸ τὰς καθ' ἕκαστον περιπτώσεις, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὸ νὰ φθάνωμεν διὰ συλλογισμῶν εἰς πρώτας προτάσεις, κατ' οὐσίαν μάλιστα καὶ πᾶσαν οἵανδήποτε ἀπορητικὴν σκέψιν ἢ ὁποία ὀδηγεῖ πρὸς ἀνακάλυψιν τινά. Διὰ τὸν Σπινόζαν, ἡ πρώτη ἀρχὴ δίδεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς· διὰ τὸν Πλάτωνα, εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν φθάνομεν ὡς εἰς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας τῆς δια-

νοήσεως. Ὑπὸ τὴν γενικευμένην αὐτὴν σημασίαν ἡ ἐπαγωγή δὲν ἦτο, διὰ τὸν Πλάτωνα, ἓνα ἄλλο εἶδος συναγωγῆς· ἦτο ἓνας ἐντελῶς διάφορος τρόπος τοῦ συλλογίζεσθαι· καὶ ὅμως ἦτο ὁ τρόπος τοῦ συλλογίζεσθαι. Ὅταν συμβῆ νὰ εὔρωμεν ὅτι ἡ ἐπαγωγή καὶ κάθε ἀναζήτησις πρώτων προτάσεων εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀναχθοῦν εἰς συναγωγικὸν συλλογισμόν, τότε ἔχομεν τὴν τάσιν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ πρώται προτάσεις λαμβάνονται αὐθαιρέτως. Τοῦτο συμβαίνει ἐπειδὴ ἠρμηνεύσαμεν πάρα πολὺ στενῶς τὸ συλλογίζεσθαι—δηλαδὴ ὡς συναγωγήν. Τὸ συλλογίζεσθαι δὲν ὑπάρχει καμμία ἀνάγκη νὰ εἶνε ἀνάλυσις πρώτων προτάσεων. Καὶ διατί; θὰ ἐρωτήσῃ ἴσως ὁ ἀντιφρονῶν. Ἡ ἀπάντησις εἶνε ὅτι, ἐὰν ὑπάρχει γνῶσις, καὶ ἐὰν ἡ γνῶσις εἶνε ἀντίληψις (θέα), τότε ἡ ἐνέργεια διὰ τῆς ὁποίας ὁ νοῦς φθάνει εἰς τὰς πρώτας προτάσεις ἀνάγκη νὰ εἶνε ἔγκυρος, διότι ἄλλως ἡ συναγωγή ἐκ τῶν πρώτων προτάσεων δὲν θὰ ἦτο οὔτε αὐτὴ γνῶσις. Ἡ συναγωγή εἶνε αὐστηρὰ καὶ μεθοδική, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι λαμβάνει χώραν συμφώνως πρὸς παραδεδεγμένους κανόνας· ἡ ἐπαγωγή—συλλογίζεσθαι πρὸς πρώτας προτάσεις—εἶνε ἐπίσης μεθοδική, ὅχι ὅμως συμφώνως πρὸς κανόνα δυνάμενον νὰ διατυπωθῇ· εἶνε ἐνέργεια τοῦ διαλογίζεσθαι τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε μία ἱκανοποίησις.

* * *

Ἄν καὶ ὁ Πλάτων τονίζει πολὺ τὴν ὀξείαν ἀντίθεσιν μεταξὺ δόξης καὶ νοήσεως, πράγματι ὅμως ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ δὲν ἦτο παρὰ διαφορὰ κατὰ βαθμόν. Ἡ διάνοια (διανόησις), ὅπως καὶ ἡ πίστις (πεποίθησις), εἶνε ἡ ἀντίληψις τῶν εἰδῶν διὰ μέσου εἰδώλων· ἡ διανόησις, ὅταν χρησιμοποιεῖ ὑποθέσεις, βασίζεται ἐπὶ εἰκασιῶν ἄλλο τόσον ὅσον καὶ ἡ δόξα (γνώμη)· ἀκριβῶς ὅπως ἡ δόξα εἶνε πεποίθησις χωρὶς τὸν λόγον τοῦ διατί, οὕτω καὶ ἡ διάνοια εἶναι ἀφελὴς καὶ ἄκριτος. Ἀφ' ἑτέρου πάλιν, ἡ δόξα καὶ ἡ διαλεκτικὴ ἀποτελοῦνται κάθε μία ἀπὸ τρία μέρη—θέαν (ἀντίληψιν), διαλογισμόν καὶ ἐρμηνεύειαν. Εἰς τὴν δόξαν ἐρμηνεύεται ἓνα δεδομένον τῶν αἰσθήσεων διὰ μίας κρίσεως· εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἡ ἐρμηνεύειαν συνίσταται εἰς τὸν ὄρισμόν μίας οὐσίας. Καὶ αἱ δύο ὅμως μετα-

χειρίζονται ὁμοίως τὴν μέθοδον τῆς ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως.¹⁾ Θὰ μᾶς ἦτο δυνατόν νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὰς τέσσαρας βαθμίδας τῆς κλίμακος ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ νοῦς ἀνέρχεται πρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν· ἢ εἰκὼν ὅμως τῆς κλίμακος δὲν θὰ ἦτο κατάλληλος καὶ ἀκριβὴς ἐπειδὴ αἱ διάφοροι βαθμίδες δὲν διακρίνονται σαφῶς ἀναμεταξύ των· δὲν ὑπάρχουν καλῶς καθωρισμέναι βαθμίδες, διότι οἱ διάφοροι τύποι τῆς διανοήσεως δὲν ἔχουν σαφῶς διαγεγραμμένα ὅρια. Ἐχομεν μᾶλλον τέσσαρα σημεῖα ἐπάνω σὲ μίαν συνεχῆ γραμμὴν. Ἄνεφέραμεν ἤδη προηγουμένως ὅτι μετὰ τὴν ἀνοδὸν ἀκολουθεῖ ἡ κάθοδος διὰ τῆς ὁποίας αἱ ὑποθέσεις τῆς διανοίας μεταβάλλονται εἰς ἀποδείξεις. Τώρα εἶνε ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι καὶ ἡ κατάβασις ἐπίσης περιλαμβάνει τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νοητοῦ ὑποδείγματος ἐπὶ τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων. Λέγοντες τοῦτο δὲν λησμονοῦμεν αὐτὸ ποὺ λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὴν Πολιτείαν (311 C) ὅτι ἡ διαλεκτικὴ κατέρχεται διὰ τῶν εἰδῶν καὶ καταλήγει εἰς εἶδη· ἡ διαλεκτικὴ ὅμως δὲν εἶνε ὁ μόνος τρόπος γνώσεως ποὺ πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος. «Ἐὰν ἓνας ἄνθρωπος, ἐνῶ ἔχει πλήρη καὶ ἱκανὴν γνῶσιν τοῦ θείου κύκλου, ἀγνοεῖ ὅμως τὴν ἀνθρωπίνην σφαῖραν, θὰ εὐρεθῆ εἰς πολὺ γελοῖαν θέσιν»· θὰ ἔχει ἀνάγκη τῶν μὴ καθαρῶν καὶ ἀβεβαίων τεχνῶν.—μὲ μίαν λέξιν τῆς δόξης (γνώμης)—εἰάν «θέλει νὰ εὕρη τὸν δρόμον διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ σπίτι του» (Φίληβος 62 A, B). Εἶνε ὅμως ἄρα γε ἀνάγκη νὰ εἶνε ὁ φιλόσοφος εἰς θέσιν νὰ εὕρη τὸν δρόμον τοῦ σπιτιοῦ του· ἢ μᾶλλον δὲν εὐρίσκεται τὸ σπίτι του εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν; Ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς γῆς, θὰ ἔχει βεβαίως καὶ ἐδῶ τὸ σπίτι του. Ὁ φιλόσοφος ἀνήκει καὶ εἰς τοὺς δύο κόσμους, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου· ὁ Πλάτων ἐπιμένει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀνέβηκεν ἅπαξ τὸν ἀνήφορον καὶ κατώρθωσε νὰ ἰδῆ τὸν ἥλιον, εἶνε ἀνάγκη νὰ καταβῆ πάλιν εἰς τὸ σπήλαιον καὶ νὰ μετέχη τῶν κόπων καὶ τῶν τιμῶν τῶν κατοίκων αὐτοῦ. Καὶ προσθέτει ὅτι: ἀφοῦ οὕτως εἶδεν ἅπαξ τὰ ἀρχέτυπα εἶδη, θὰ εἶνε κατὰ τοσοῦτον περι-

1) Ὁ Πλάτων ἀναφέρεται εἰς τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ἰδανικὸν ὁ ὁποῖος, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸ ἀναστροφῆς καὶ σχέσεως (θέα), γεννᾷ ὡς τέκνον αὐτοῦ τὸν νοῦν (ἐρμηνείαν, Πολιτεία 490 B).

σότερον κατάλληλος νὰ ἐννοήσῃ τὰς σκοτεινὰς σκιάς ἀφοῦ θὰ γνωρίζει τίνος σκιαὶ εἶνε (Πολιτεία 520 C). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν, διὰ νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν λειτουργίαν του ὡς ἀνθρωπίνου ὄντος, ὁ φιλόσοφος θὰ μεταφράσῃ τὸ νοητὸν αὐτοῦ ὑπόδειγμα χρησιμοποιῶν ἐμπειρικοὺς ὅρους, προχωρῶν οὕτω πέραν τῆς διαλεκτικῆς (ἢ ὑπολείπόμενος αὐτῆς). Ὁ σπουδάζων λοιπὸν, ἐπὶ παραδείγματι, τοὺς διαφόρους τύπους τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων, ὅταν θὰ εὗρεθῇ ἐνώπιον ἑνὸς αἰτόμου μὲ σάρκα καὶ ὄσῃ, θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ καθορίσῃ ὅτι τὸ αἰτόμον αὐτὸ ἀνήκει εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τύπον (Φαῖδρος 271 C). Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ θεοὶ διὰ τῆς σκέψεως κατέρχονται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ (Τίμαιος 37 B, C, 68 D).

Συμβαίνει ὥστε καμμιά φορὰ ἡ ψυχὴ μας «νὰ εἶνε στεροῶς πεπεισμένη περὶ τῆς ἀληθείας πράγματός τινος μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν αὐτοῦ, εἰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις νὰ εὗρίσκειται ἐν ἀμφιβολίᾳ ὡς πρὸς ὅλα, καὶ ἄλλοτε πάλιν νὰ ἔχῃ ὅπωςδήποτε ὀρθὰς γνώμας περὶ τινῶν συνδυασμῶν ἐνῶ πάλιν νὰ ἀγνοῇ αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα ὅταν ταῦτα ἔχουν μεταφερθῇ εἰς τὰς μακρὰς καὶ δυσχερεῖς συλλαβὰς τῆς πραγματικότητος» («πράγματα», Πολιτικὸς 278 D). Τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἔργον τοῦ νὰ ἐφαρμόσῃ κανεὶς καθωρισμένας ἐννοίας εἰς ἀκαθορίστους ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων δὲν εἶνε κἄτι τὸ εὐκόλον· καὶ ὁ φιλόσοφος τὴν στιγμὴν ποὺ εἰσέρχεται εἰς τὸ σπήλαιον εἶνε ζαλισμένος καὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ κατατοπισθῇ. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀποκτήσῃ ὀλίγην πρακτικὴν καὶ συνήθειαν εἰς τὸ ἡμίφως, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὁ φιλόσοφος γρήγορα θὰ ὑπερνικήσῃ τὴν δυσκολίαν.

Ὁ νοῦς λοιπὸν εὗρίσκειται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καθ' ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ὄντων· ἡ διανόησις εἶνε ῥυθμὸς ἀνόδου καὶ καθόδου, ἀφαιρέσεως καὶ μετὰ τοῦτο συγκεκριμένης ἐφαρμογῆς, ἐπαγωγῆς καὶ συναγωγῆς· κίνησις πρὸς πρῶτας προτάσεις καὶ ἀπὸ τοιούτων, ἀπὸ τοῦ γυμνοῦ συμβεβηκότος πρὸς τὴν ἀρχήν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς πάλιν πρὸς τὸ συμβεβηκός, τὸ ὁποῖον δὲν εἶνε πλέον γυμνόν· τέλος εἶνε ῥυθμὸς θεωρίας καὶ πράξεως. Τὸ μεγαλείτερον ὅλων τῶν κακῶν διὰ τὸν ἀνθρώπον εἶνε νὰ σταματήσῃ κἄπου καὶ νὰ εἶνε εὐχαριστημένος ἐκεῖ· αὐτὸ ἀναμφιβόλως εἶνε ἀληθὴς πλάνη. Μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνόδου τῆς

ψυχῆς δι' ὅλης τῆς κλίμακος τῶν ὄντων, ὁ Πλάτων ἐπρόλαβε τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν καὶ ἴσως ἐδανείσθη ἀπὸ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἢ δὲ ἀποισίς του περὶ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχει κάποιαν ὠρισμένην ὁμοιότητα πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Σπινόζα περὶ τοῦ *conatus* (τάσις, προσπάθεια). Ἐνῶ ὅμως ὁ *conatus* δὲν διευθύνεται ὑπὸ σκοποῦ τινος, τοῦ Πλάτωνος ἡ πνευματικὴ ὁρμὴ ἔχει ὡς τέρμα καὶ σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΡΦΕΥΟΣ